

SNOVANJA

Kranj, 4. februarja 1975 št. 1. — I. IX.



dr. France Prešeren pred gledališčem v Kranju. Delo kiparja Frančiška Smerduja (spomenik je bil odkrit 28. decembra 1952). — Foto: Vili Rakovec.

Prešernov problem in mi

Ob velikih spominskih slovesnostih, kakršen je Prešernov dan, se nam nehotе vsiljuje zgodovinska perspektiva, da skočno presojamo svoj čas. Po eni strani je lahko uprizarjati vznesečnost nad mitologijo preteklih stoletij, po drugi pa težko sprejemati ugotovitve, ki sledе iz razmišljanja, koliko je naša družbena zavest do danes mogla izboljšati odnose v območju temeljnih socialnih določenosti, tedaj in še posebej v območju kulture. To pa tem bolj, če hkrati upoštevamo vse politične in nazorske premike, ki stoje med nami in zgodovino.

Temelj slovenske kulture ni bil postavljen s Prešernom, marveč s slovensko ljudsko umetnostjo v davni preteklosti, kasneje s Trubarjem in z našimi razumniki 18. stoletja, pač pa se je s Prešernom prvič z vso ostrino postavilo javno vprašanje, ki zadeva odnos pesnik-družba. Za Prešerna, ob njem je stal literarno izobraženi Matija Čop, ni bilo nobene ustvarjalne dileme. Njegov edini cilj je bil doseči orfejevsko poezijo najvišje stopnje in se soočiti s celotno sočasno evropsko književnostjo, prodreti tja, do koder more pronikniti najgloblja in najbolj tankočutna človekova izpoved. Da bi dosegel to, je sprostil zatajevano ustvarjalno moč slovenskega duha in s pomočjo estetsko oblikovane besede presešel provincialno ožino, enkrat za vselej premagal prepreke, ki jih je predenj postavljala tuja policijska oblast, in predsodke, s katerimi ga je namerala zadržati domača kulturniška sredina.

Pesnik France Prešeren je v takšnih razmerah stopal v neenak boj, v boj »brez upa zmage«, a trdno odločen dokončati svojo pot v začrtani smeri, čeprav mimo vseh in zoper vse. Prav v zenitu svoje ustvarjalnosti, to je v času Krsta pri Savici, je Prešeren spoznal, da je zanj preostala ena sama možnost, a to je ustvarjalna askeza, odpoved materialni uspešnosti. In dejansko je Prešeren shiral v boju za priznanje umetniške avtonomnosti, v boju za ustvarjalno svobodo. Najgorenkeje spoznanje, ki ga je v pesmi Pevcu zapisal sebi v tolažilo in literarnim dedičem v oporoko, se glasi:

*Stanú
se svojega spomni,
trpi brez mirú! —*

Prešernova pesniška oporoka se je bridko izkazovala na usodah premnogih slovenskih umetnikov, tudi najboljših književnikov, saj vemo, v kakšnih okoliščinah je preminil naš Simon Jenko, kako je bilo z Murnom, v kakšno nerazrešljivo nasprotje z družbo je prišel Ivan Cankar, ko je kljub

zmagi Prešernove ideje moral znova po enaki poti ter spet in spet pojasnjevati slovenski javnosti, kaj je umetnost, jo prepričevati, kaj je tista najvišja umetnost. V Beli krizantemi, svoji literarni oporoki, je Cankar izpovedal, da boj za pravo umetnost žal še ni končan, da pa je jasno vsaj eno: visoka umetnost naj postane last vseh, tudi najnižjih. Cankar je slutil, da bo ta boj dolgotrajen, saj je šlo za to, da bi splošno kulturno raven dvignili do tiste stopnje, ko bo vsakdo lahko stopil v hram posvečene umetnosti, vsekakor pa Cankar nikoli ni dopuščal možnosti, da bi se morala umetnost ponižati.

Mnogi očitni znaki kažejo, da smo se dandanašnji znašli pred enakim problemom, kar pomeni, da je socialni status ustvarjalca ostal v bistvu tak kot je bil in da je vloga visoke umetnosti ostala prav taka kot je bila. Morda je naša družbena zavest napravila kakšen korak v smeri, ki naj bi pomenila začetek razreševanj osnovnega vprašanja v odnosu do umetnika, saj se ob posebnih priložnostih prav radi sklicujemo na delo svojih največjih umetnikov preteklih dob, in kadarkoli hočemo dokazovati našo narodno samobitnost, nam je prva beseda Prešeren, druga Cankar. Toda v naši kulturniški praksi žal ni tako. Brž ko bi bilo treba sodobnemu ustvarjalcu priznati socialni status, priznati ustvarjalcu status delavca, je vseh resnih besed konec, slehernik se s trdim obrazom obrne stran, zavestno prezira ustvarjalčevo delo in ga v skrajni posledici ni pripravljen izenačiti niti z najbolj preprostimi mehaničnimi ročnim delom. Tako ustvarjalec še vedno ostaja zunaj priznane družbene norme. Znano je, da tisti, ki knjigo tiska, zasluži dvakrat več kot tisti, ki je delo napisal.

Predvsem pa sodobni ustvarjalec čuti, kako je odvisen od tistih, ki odločajo o kulturi in kulturnem dinarju. Porazno, torej vse prej kot spodbudno pa je zanj spoznanje, da družbeni mehanizmi z vso močjo podpirajo vrtoglavo materialne potrošnje, zanemarjajo pa duhovno življenje socialističnega človeka. Je tako, kot da se v naši družbeni zavesti ni prav nič premaknilo, čeprav bo v času okrog Prešernovega dne marsikdo mislil, da se je tudi v kulturi marsikaj spremenilo. Saj se je, toda ustvarjalec je še vedno to, kar je bil: družbeno nepriznan.

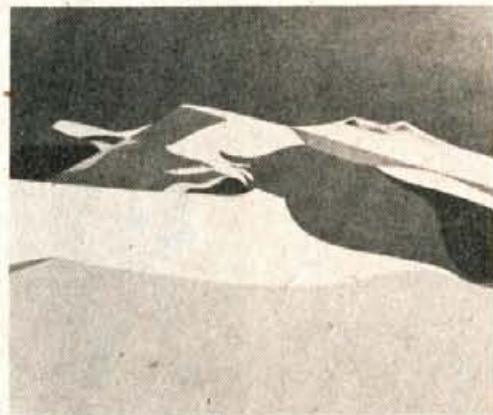
V ožjem področju, kot je Gorenjska, so ta neizravnana razmerja še veliko bolj očita. Lital sem te dni seznam Prešernovih nagradencev za Gorenjsko — nagrade podeljujejo od leta 1956 — in iz dokumentov ugotovil, da do danes s Prešernovo nagrado ni bila nagrajena niti ena sama pesniška zbirka, čeprav je bilo podeljenih že nad šestdeset nagrad in čeravno določila to dopuščajo.

Takšna je resničnost. Njeno bistvo je do dna spoznal že Prešeren, njegovi dediči pa to resničnost spet in spet preverjajo.

France Pibernik



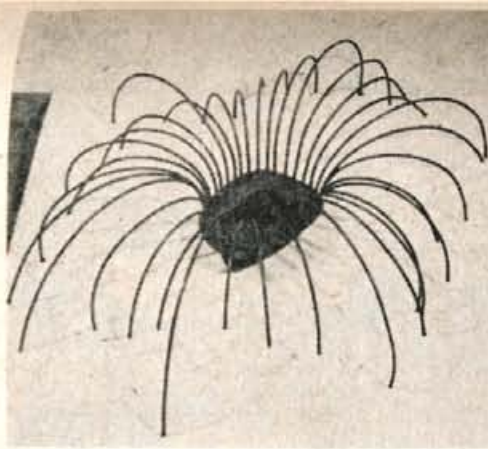
Kamilo Legat, Tržič



Ive Šubic, Škofja Loka



Boris Jesih, Škofja Loka



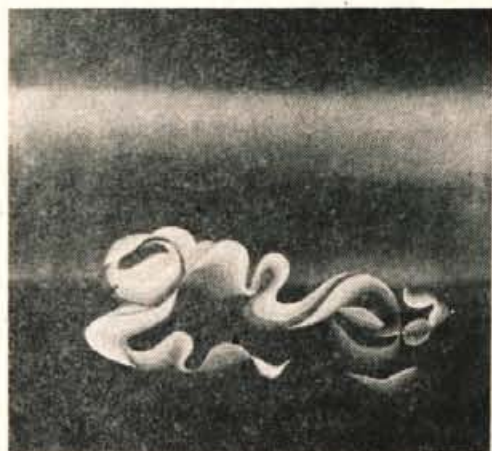
Vinko Tušek, Kranj



Henrik Marchel, Kranj

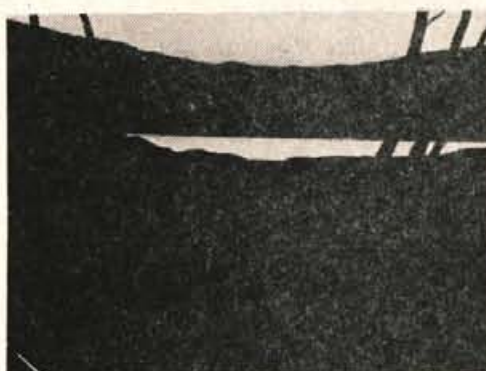


Franc Novinc, Godešič

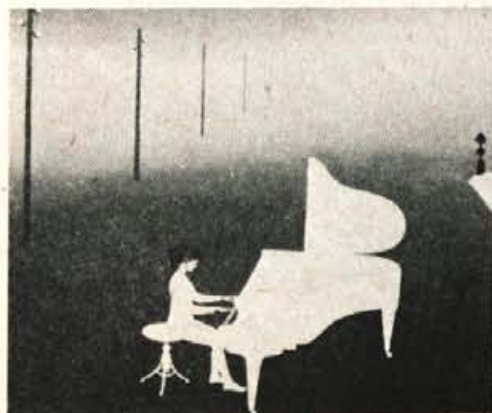


Janez Ravnik, Bled

Likovna prizadevanja na Gorenjskem 1974



Herman Gvardjančič, Reteče



Alenka Kham-Pičman, Kranj



Roman Savinšek, Jesenice

I

Galerija Gorenjskega muzeja začne novo leto s podobno retrospektivno likovno prireditvijo, s kakršno smo se srečali v Kranju že ob koncu leta 1973. Ta prireditev, ki počasi dobiva stalnejši značaj, skuša biti vsaj skromen pregled likovnih prizadevanj na gorenjskem področju v obdobju enega leta, obenem pa tudi izhodišče za njihovo vrednotenje.

Razumljivo je, da razstava v Prešernovi hiši, ki zajema v svoj okvir le nekatere smeri likovnega življenja na Gorenjskem, ni edina te vrste, saj ji bodo sledile še druge: krajina, tihožitje, portret, arhitektura in urbanistična prizadevanja itd. Lahko pa trdimo, da je prav januarska razstava ena najbolj zanimivih, saj nam predstavlja predvsem moderno strujanje v likovnem življenju Gorenjske, v katerem je bilo največ premikov in sprememb. Tako smo na razstavi lahko pričeli vztrajnemu izpopolnjevanju preteklih dosežkov pa tudi začetkom novih poti in iskanju drugačnih, morda uspešnejših rešitev.

Pota sodobno interpretiranega krajinskega slikarstva zastopajo na razstavi dela Pavla Florjančiča, Hermana Gvardjančiča, Borisa Jesiha, Alenke Kham-Pičmanove, Kamila Legata, Franceta Novinca, Romana Savinška in Iveta Šubica. Našteti avtorji sestavljajo skupaj z odsotnim Hafnerjem eno najmočnejših in najuspešnejših skupin na področju oblikovanja t. i. nove krajine v Sloveniji.

Kamilu Legatu prihaja do svojih, barvno nasičenih in kompozicijsko pretehtanih

(Nadaljevanje na naslednji strani)



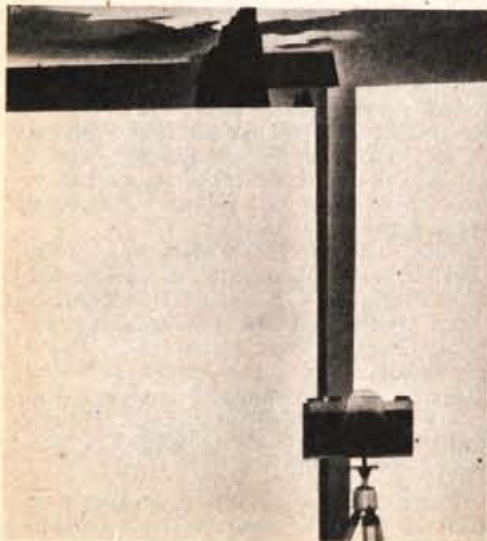
Cene Ribnikar, Tržič



Jože Trobec, Kranj



Milan Gogala, Kranj



Pavle Florjančič, Škofja Loka



Božič Čeh, Radovljica

(Nadaljevanje s prejšnje strani)

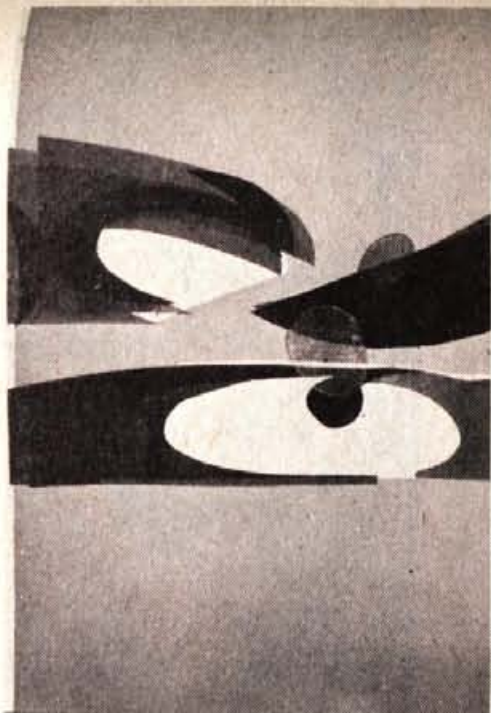
platen na podlagi vedno bolj dosledne redukcije likovnih sestavin določenega motiva oz. »čiščenja« prvoznega, bolj ali manj realistično obarvanega slikarskega zapisa. Na podoben način nastajajo tudi Šubičeva olja, čeprav je ohranjanje razpoloženjskih vrednot in vztrajanje na plastično poudarjenih formah važen in pozitiven preostanek slikarjevih starejših likovnih realizacij. Kar je za Iveta Šubica kubus, je za **Hermana Gvardjančiča**, začetnika novokrajnarskih stremeljenj na Gorenjskem, ploskev. Njegova v obrisu podana, senčna podoba krajine, postavljena v nasprotno luč, ne vodi slikarja samo do likovno izredno čistih, temveč tudi vsebinsko poglobljenih rešitev. Videz oblikovno in barvno dematerializiranega, vendar prostorsko izdelanega in jasno opredeljenega krajinskega izseka nam posreduje slikarstvo **Borisa Jesiha**. Lirično, včasih kar baladno razpoloženje veje iz koloristično in oblikovno samosvojih, z določenimi elementi secesijske slikarske scene obogatenih krajinskih podob **Franceta Novinca**. Krajina **Alenke Kham-Pičmanove** je krhka, čustveno močno angažirana, iz tradicije nadrealizma zrasla in prostorsko vzorno grajena krajinska slika. V antropomorfnem smislu stilizirana, barvno intenzivna in v svetlobi kar slepeča je krajina **Romana Savinška**.

Posebno mesto na razstavi zavzema delo **Henrika Marchla**. Morebitne sorodnosti s krajino, figuraliko ali ornamentiko skoraj lahko izključimo iz obravnavanja njegovega opusa. Le-te so lahko le naključne, pogojene po neki asociativni zvezi ali zrasle iz podzavesti, nikakor pa ne razumsko kontrolirane ali celo programirane. Razgibano življenje barvnih ploskev in linij, ki jih oblikuje, vodi in usmerja umetnikova roka, je neposreden odmev dogajanj v umetnikovi notranjosti, ki so vpeta v rahlo mrežo oblikovalnih zakonitosti in dejavnikov.

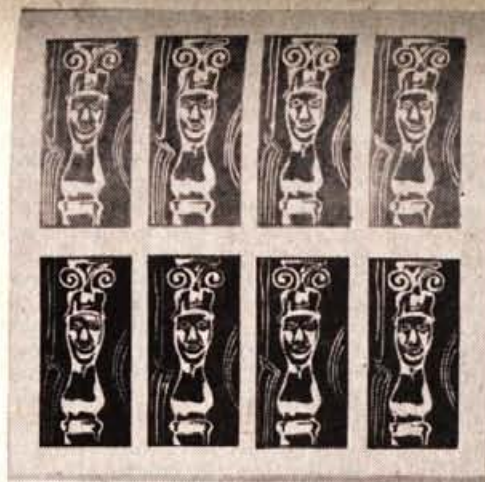
Kar je pri Henrik Marchlu barvna ploskev, je pri **Janezu Ravniku** slikan objekt v značilnem opartističnem koloritu in dinamični razgibanosti. Slikar je z letošnjo predstavitevjo napravil velik korak naprej in stopil na pot, ki je brez dvoma zelo perspektivna in v tematskem pogledu skoraj neizčrpna.

Podobno kot Janez Ravnik nas je letos presenetil tudi **Cene Ribnikar**. Tudi njegove, iz lesenih ploskev v obliki izohips sestavljene in razgibane plastike, imajo izhodišče v opartistični sferi. Njihova plastičnost se izraža v površinski in prostorski smeri. Dinamični napetosti, ki se skriva v plastikah, manjka le še premik, pa bi dobili »popolno« telo, objekt, ki »živi« in postaja del vzibane ambienta. Korak naprej v tej smeri pomeni delo **Vinka Tuška**, enega utemeljiteljev mobilne plastike na Slovenskem, ki ji na razstavi zastopan z dvema objektoma v železu. **Florjančičeva** krajina je kombinirana, v zadnjem času pa celo zadržana z objektom, ki ga slikar postavlja v prvi plan, s čemer dosega zanimive, med seboj nasprotujoče si učinke. Vloga novega elementa v Florjančičevi krajini dobiva tudi svetlobni refleks, ki vnaša v sicer umirjeni pejzaž močno razgibano komponento.

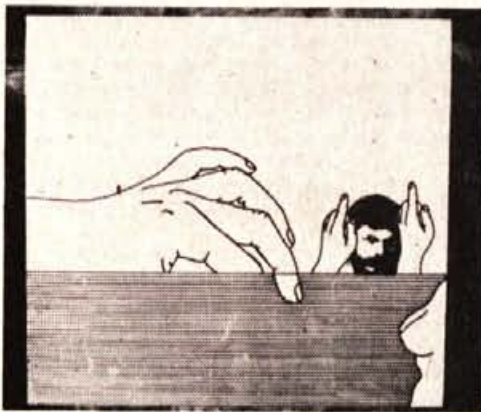
Zajeti figuro v gibanju je eno od osnovnih počel slikarstva **Jožeta Trobca**. Njegovi »športni« prizori predstavljajo trenutek v dogajanju v tekmovalni areni. Ob enem so dober primer vnašanja sodobne tematike in z njo vred realističnih tendenc v naše slikarstvo. V neki meri je Trobcu soroden Škofjeločan **Berko**, le da ambientalna »podloga« slike pri njem bolj zvesto sledi fotografskemu originalu. Figura v smislu novega realizma učinkovito podana, vendar prostorsko neopredeljeno in z opartističnimi elementi obogateno nam predstavi delo slikarja **Milana Gogala**. Na



Milan Batista, Kranj



Marjan Kukec, Kranj



Nejc Slapar, Kranj

povsem drugačnih osnovah temelji figuralni svet **Cehovega** slikarstva. Človek v njegovih slikah ni otipljiva predmetnost, temveč prosojna, monumentalno zasnovana grupacija dematerializiranih teles, ki v okviru prezentacije svojih duhovnih sestavin in odnosov učinkujejo neposredno, učinkovito, resnično in prepričljivo.

V bližino secesijskega, z ekspresionističnimi elementi obarvanemu pojmovanju krajine z njenimi lirično-dramatičnimi elementi, globokimi pogledi v prostor in mehko toniziranimi barvnimi gnotami, ki polnijo krajinsko sceno, sodi slikarstvo **Janeza Hafnerja**. Zadnja dela ga prikazujejo tudi kot nadarjenega figuralika v smislu neorealističnega pojmovanja figure in ambienta. Žal Hafner kot tudi ne Berko na razstavi v Kranju nista zastopana.

Modernejšim smerem v grafiki so namenjeni razstavnici prostori v kleti Prešernove hiše. Delež **Milana Batiste** v grafičnih prizadevanjih Gorenjske predstavlja manjši izsek iz njegove uspele retrospektivne razstave meseca junija lani v Kranju. Dinamično igro gmot in ploskev okrog barvno nasičenih in razgibanih jeder nam ponazarjajo trije enotno zasnovani oljni pasteli **Štefana Simoniča**. **Marjan Kukec** postavlja dekorativne likovne elemente, prevzete iz zakladnice drobne arhitekturne plastike, v urejen sestav znotraj svoje, v pravokotno mrežo razdeljene grafične ploskve. **Nejc Slapar** združuje v svojih risbah s tušem surrealistično tradicijo z elementi kiberhetičnega in opartističnega slikarstva. Tematika njegovih risb je izrazito izpovedna, sugestivna, neusmiljeno iskrena in kot filmska slika kontinuirana in razgibana.

V okviru vsakoletne izmenjave likovnih prireditev s Pomurjem, bodo nekoliko razširjeno razstavo ob slovenskem kulturnem prazniku prepeljali v Mursko Soboto, kasneje pa tudi v Piran.

dr. Cene Avguštin

Prevrednotenje tradicije



5 Stefan Simonič, Kranj

Nacionalni ali celo regionalni značaj v delih sodobnih slikarjev često po krivici enačimo s provincializmom. Zapiranje v ozke in male meje nekega prostora (ki ima lahko tudi gigantske razsežnosti) in tipa oblikovanja tak vzdevek nedvomno zasluži. Čisto nekaj drugega pa je plodno navezovanje na okolje v najširšem in najožjem pomenu besede ter tvorno in kritično navezovanje na tradicijo ob hkratnem vključevanju (tudi) v avantgardne tokove. Tako formulirano komponento »regionalizma« pa zasledimo v delih nekaterih vidnejših umetnikov, ki delujejo na Gorenjskem.

Če konfrontiramo svojsko interpretirane krajinske motive pri Šubicu, Novincu in Legatu ter barvne sestave Marchlovih platen, ugotovimo, da gre kljub različnim temperamentom in vizualizaciji za podobna izhodišča. Na ravni barvne skladnje bi lahko govorili celo o načelih, ki obvladujejo Gorenjsko že nekaj stoletij — od srednjeveškega freskarstva naprej. Srečujemo se s pojavom, da se določen avantgardni tok na nekaterih točkah ujame s tradicijo (časovna spirala) in da latentne sile na novi ravni zableste kot originalna sinteza.

V Novinčevem slikarstvu, ki je nastalo pod vtisom (ne vplivom!) barvnega ekspre-

sionizma in ki se na nekoliko samosvoj način navezuje tudi na Groharjev subjektivni pogled na naravo, se srečamo s paradokсно strukturo — z jekleno čisto atmosfero, ki ima enak pomen kot izrazito plastični liki vran, senenih kopic, gora in predmetov v krajini. V tem pogledu je »groharjevsko« interpretacija krajine pri Jesihu sicer drugačna (meglena atmosfera z razpršeno zatimizirano svetlobo) v skrajni posledici pa nakazuje enako izhodišče — predmet in atmosfera, ki ga obdaja, sta enakovredni in iz istega tkiva sestavljeni vrednosti. Torej gre tudi pri atmosferi za predmet! Če si priključimo v spomin nekaj srednjeveških fresk (predvsem iz prve polovice in srede 15. stoletja), ugotovimo pravzaprav enak pristop. Tu sicer o atmosferi ne moremo govoriti, zato pa ima barvno ozadje enako funkcijo kot barve draperije. Torej govorimo o dekorativnem barvnem sestavu in celostnem pojmovanju umetnine — prizor v presbiteriju ali cerkveni ladji je zgolj sestavina višje prostorske celote, prizor kot celota je v sestavu likov pravzaprav le element višjega učinkovanja, kjer se ikonografska shema podreja »kolorističnim« ciljem.

(Nadaljevanje na naslednji strani)

(Nadaljevanje s prejšnje strani)

V izrazito dekorativističnem sklopu, ki ga je v 16. stoletje na poljudni ravni prenesel tudi Jernej iz Loke, pa zasledimo tudi zametke določene barvne skale ali točnejše — načina slikanja s čistimi barvami, ki zapolnjujejo prostore omejene s krepko risbo. Prevladujoč oker in opečnordeča barva z izrazitim zelenimi odtenki ob zamolkli modrini ozadij se v nekoliko spremenjeni fakturi pojavijo mnogo kasneje tako pri Layerju kot pri Groharju in končno Jesihu. Po drugi strani pa izrazit barvni »radikalizem« Marchlovih olj zazveni malodane kot tradicionalna struktura — seveda če upoštevamo nov način percepcije. Marchel namreč poskuša celovitost določenega likovnega sestava uresničiti na platnu, ki ni namenjeno za določen prostor. Vse tisto, kar so starejši predbaročni in baročni mojstri formulirali kot barvno sestavino zobljokovanega ambienta (cerkvena notranjščina), morajo Marchel, Šubic, Novinc in Legat uresničiti s polifunkcionalnim panojem.

Kot drugo komponento »regionalnih« konstant pa je treba omeniti izhodišče v specifični oblikovitosti narave. V tem pogledu gre pri vseh omenjenih slikarjih za zanimiv analitični in retrospektivni pristop. V izrazito abstraktni interpretaciji krajine, kakršno nam slika Henrik Marchel, se srečujemo z barvnimi sestavi in geometriziranim povzetkom poglobljenih naravnih form. Na meji abstrakcije sta tudi Legat in Šubic — nasprotno pa skušata Novinc in Jesih abstraktno shemo (predstavo o »tipični« krajini) vnovič oživiti kot novo realnost enakovredno izhodiščnemu motivu.

Povsem konkretno okolje Škofjeloškega hribovja, Sorškega polja in gora, ki obkrožajo ravnine okrog Kranja, je s svojimi specifičnimi sestavi (kulturalna krajina v barvni interpretaciji) rabi kot izhodišče za oba tipa predstavitev — abstraktnega in konkretnjšega. Hkrati pa je v vseh tovrstnih krajinah prisotna tudi zgodovinska perspektiva. Slikarji krajine ne gledajo kot hipni vtis, beleženje bežnih spremenljivih trenutkov, marveč kot trdno in nespremenljivo danost, ki je prisotna tudi v slikarstvu njihovih predhodnikov. Zato Jesihov povratek v romantično krajino ni »nova romantika«, marveč ugotovitev, da so določeno krajino (in človeka) karakterizirali tudi v preteklosti in da je ta karakterizacija (vzemimo le Groharja) v naši zavesti nujna sestavina živega pajsaja.

Nekoliko drugačno je Marchlovo pojmovanje — like iz konkretne krajine, ki pred njegovimi očmi nastopa v različnih časovnih menah, skuša formulirati na dveh ravneh — kot znanstveno registracijo stanja in kot čisto, malodane glasbeno interpretacijo ritmov, ki oživljajo določen kulturni in geografski prostor. Pobude za svojsko podoživljanje narave pa išče tako v tradiciji kot v avantgardnih pogledih na likovno ustvarjanje. Če se Novinc in Šubic trudita, da bi dobila slika določenega okolja tudi globlji, izpovedno pripovedni značaj (nova »ikonografija«) s sredstvi, ki jih je vpeljal ekspresionizem, sta Marchel in Legat (posebej v zadnji fazi) dosegla podoben učinek z drugačnimi sredstvi — s črtanjem vsega, kar poslikano ploskev povezuje z »literaturo« in z vzpostavitvijo novih odnosov med liki, ki kljub izhodišču v pejzažu nimajo asociativne simbolike.

Liki govore kot sintaktični elementi povsem novega jezika, ki pa je (spet paradoks) sestavljen iz elementov stare likovne govorice. Torej gre za izrabo znakov, ki imajo nov pomen, pomenska raven znakovnih agregatov pa se navezuje na tradicionalno transkripcijo — govorimo namreč o globlji asociativni vrednosti barv, likov in abstraktnih gosploštev. V najširšem okviru bi lahko govorili o logičnih transformacijah določenega narečja, ki nastopa kot

relativna stalnica čeprav doživlja v vsakem obdobju radikalne spremembe (tudi strukturalne).

Tretja pomembna plast (izhodišče) v delih omenjenih gorenjskih slikarjev pa je avantgardna komponenta, ki se navezuje na sočasne tokove v evropskih in ameriških umetnostnih središčih. Dekorativizem nove secesije, neoekspresionizem in nova figuratika so kot sistemi, ki skušajo uveljaviti nov tip percepcije, predvsem pa nov način vizualizacije določenih zamisli, našli plodna tla prav na Gorenjskem. Čeravno gre za sistemske kategorije, ki so povsem nepriemerljive, sta se na zanimiv način ujeli tradicija in avantgarda, kjer tradicionalna komponenta spremeni pomen in postane nosilka novih stremeljenj. Na tej ravni lahko opravimo primerjavo med barvno in oblikovno strukturo tradicionalnega in sodobnega slikarstva. Slikarji so namreč v izrabi jasnih in surovih barvnih sestavov, ki v najglobljem bistvu zanikajo kakršno koli vrednost patine, našli stik s starim dekorativnim sistemom. Celo Jesihova n drobna obdelava površine z risarskimi strukturami povzema bistvo novega barvnega sestava, ki ga dosežemo s kombiniranjem čistih barvnih ploskev.

Simbolika v Novincvih slikah, pa naj gre za pošastno Michelinovo spako na Sorškem polju ali sprelet težkih črnih vran, parafrazira »pedagoško« strukturo starejšega, zlasti srednjeveškega slikarstva, tako kot Legatove in Šubičeve krajine zanikajo impresionistično interpretacijo naravnega okolja ali vedute.

Torej lahko govorimo o dvojnem vključevanju tradicije in regionalnih konstant v sodobne sinteze — najprej gre za prevrednotenje nekaterih prevzetih elementov (barvna skala!), nato pa za ironizacijo in radikalno zanikanje, ki pa na pomenski ravni vedno vključuje tudi pomen (z ustreznostno znakovno opredelitvijo) zanikane strukture ali elementa. Tako lahko tudi najbolj radikalni avantgardizem v umetnosti, malodane po naključju zbranih ustvarjalcev, ki delujejo na Gorenjskem, logično vključimo v razvojni tok oblikovanja v prostoru, ki je imel v preteklosti izrazito samosvojo fiziognomijo.

dr. Sedej Ivan



Rodil se je leta 1931 v Mariboru, tam preživel otroštvo, med okupacijo moral v pregnanstvo v Beograd, po letu 1945 pa živel v Ljubljani, študiral primerjalno književnost na ljubljanski univerzi, leta 1954 se zaposlil v jeseniški knjižnici, kjer dela še danes.

Marko Hudnik se je najprej pojavil s pesmimi v Mladinski reviji, nato se je med leti 1952 in 1963 intenzivno ukvarjal z dramatikom. Izmed devetih dramskih del je bilo uprizorjeno eno samo, in sicer Mrtvih, uprizorila pa ga je ljubljanska Drama v sezoni 1955/56. V drugi polovici šestdesetih let pa se je močneje začel posvečati surrealistični prozi in jo objavljval v Sodobnosti ter v Prostoru in času. Za svoja dela je prejel nekaj literarnih nagrad pri natečajih naših časopisov oziroma revij.

Marko Hudnik

Mladi Valentin G.

(Odlomek iz daljšega teksta. Glavni junak Drago Nebec si prizadeva, da bi postal realistični pisatelj. V ta namen piše nekakšen dnevnik, v katerem opisuje svoja doživetja in ljudi, s katerimi se srečuje. Ti zapisi naj bi bile nekakšne študije za roman.)

Mogočno hrumenje pod oknom. Kljub vsemu veličastju nas to nekako ne more preslepiti. To je vendar smetarski kamion s svojim velikanskim valjem: melje počasi in zanesljivo kakor usoda, pri tem pa vsekar dosti bolj hrupno. Nekoč smo bili navajeni slišati ta hrup enkrat tik pred sončnim vzhodom. Zdi se, da ga tedaj, ko nam je

kradel najslajše minute spanja, ni in ni bilo konec, zdaj v tem dopoldnevu pa smo presenečeni, da tako nepričakovano hitro premine. Zgubi se nekam v ozadje, prostor pa spet preplavi plima navadnih šumov: predvsem kar pride od motornih vozil spodaj na cesti, toliko jih je, da ne moreš ločevati posameznih motorjev. Izjema je kakšen moped, ki oddaja na višji frekvenci. Vmes pa sopihanje parnih strojev zadaj na industrijskem tiru. Dejansko je to naš pravi element, tukaj lahko **dihamo**. Vendar iz tega ven ne znamo: plošča bi se začela ponavljati. Edina rešitev iz tega kroga je, da se posvetimo opravljanju neke določene osebe, Draga Nebca.

Nebčev dnevnik, 14. junij.

Hotel sem se pripraviti do tega, da bi zapisal še nekaj podrobnosti o zadnjih dogodkih v Fjordu. Težave mi dela prehod iz tega tu in zdaj v nekaj kar ni tu, v nekaj, kar ni resnično (?). Hrup, ki prihaja skozi polodprto okno, me je čisto osamil in tu se počutim blaženo varnega. Ob tem mi prihaja na misel Ludvik, ki mu, kadar se pripravljaja za šolo, vedno potihem igra njegov mali tranzistor. Pa zdaj ne gre za Ludvika, hotel sem govoriti o znancih v Fjordu, ali pa vsaj o onih drugih, s katerimi delam skupaj v uredništvu. Kaj lahko sploh povem o neki medčloveški situaciji? Čisto odkrito bom zapisal: v hipu me je premagal občutek manjvnosti. (Ko vsaj ne bi bilo tistega neprijetnega pripetljaja s strojepisno Danico, v uredništvu včeraj.) Naenkrat sem se počutil kot zelo zelo revno bitje, prava karikatura človeka. Ali karikatura novinarčka? Vsekakor, ta hip, karikatura pisatelja. Pravo nasprotje nekoga, ki naj bi obvladoval neko snov, se pravi neki svet, v katerem nastopajo tudi **drugi ljudje**: kaj vem jaz, Drago Nebec, o drugih ljudeh? Tu bi bil na primer Valentin G.

Razumljivo: Vandina poza (ko mi je zjutraj ponudila levo lice, kakor kakšna dama iz filmskega sveta), me je spomnila na narcizem, ob tej misli pa mi je stopil pred oči Valentin G., ki je včeraj nastopil službo. Nikoli si ne bi bil mislil, da bom kdaj moral delati skupaj z njim. Ne vem, zakaj sem zapisal ta »moral«, saj to ni nobena nesreča, kvečjemu vir zabave. Danes izide njegov prvi članek. Ni mi ga dal prebrati, tako da sem bil prisiljen na skrivaj—

— Spominjam se, kako silovito zoprni mi je bil prve čase, ko sem ga spoznal pri gospodu Zarniku. K Zarniku se je namreč **zatekel** — kakor kakšna mlada žival. Pri Zarniku je stanoval in se hranil, vsaj vsak dan enkrat je terjal od njega, naj mu dá za **pasulj** z mesom: — Jaz vendar potrebujem kalorije, jaz vendar še rastem, ne tako kot vi, ki ste že čisto okosteneli! — Gospod Zarnik mu je dajal za **pasulj** z mesom ali pa tudi brez, s čimer je seveda izzival Valentinove silovite proteste. Valentin je apeliral na Zarnikov socialistični svetovni nazor — (vi vendar zapadate v hipokrizijo!) — pri čemer je kazal prav tako malo smisla za preciznost v izražanju kot ga kaže danes. Njegova napadalnost, v celoti usmerjena proti dobrotniku, je bila brez primere. Če se v zvezi s tem še kaj spominim, bom ob priliki zapisal. Bile pa so tudi druge posebnosti. Kadar je v tistih časih Valentin odhajal ven, si je nataknil nemo-goča očala s pozlačnim okvirjem; doma, pri gospodu Zarniku, je shajal brez njih. Navadno je poležaval na zaprašenem divan-u, ki je bil nekoč last Zarnikove matere, včasih, zlasti, kadar so bili v hiši gosti, pa si je prilastil Zarnikovo gnezdo med pernicami, medtem ko je gospod Zarnik štorkljal po stanovanju v velikanskih čevljih brez vezalk in stregel družbi s kavo v velikanskih lončkih, ki bi se morda komu zdeli umazani, če ne bi bilo ozračje tako prežeto z vonjem po kadilu. Divan Zarnikove matere je bil zelo nizek, lahek in vendar trden kos pohištva. Dolga desetletja po smrti svoje lastnice je stal tam v kotu v

glavnem prazen in pripravljen, da ga zase-dejo tisti med obiskovalci, ki se niso zanesli na trdnost Zarnikovih stolov. Tam si lahko sedel tako rekoč čisto pri tleh, naslanjal kolena na brado in poslušal besede, ki so se v tem prostoru izrekale tako samoposebi-umevno, kot je le mogoče govoriti o velikih rečeh. Valentin ni to nikoli motilo, da ne bi tudi spričo takega govorjenja poležaval na tem divan-u, zdi se mi, da je včasih celo spal.

Pogosto pa si je, kot rečeno, prisvojil legendarni Zarnikov sedežni ležaj med pernicami. To ni bil prostor za spanje ali dremanje. V takih trenutkih je sedel kakor vedno v glavnem molče, vendar budno, z narahlo privzdignjeno brado, na las podoben mladi ujadi. Tudi po uro ali več je čakal na svoj trenutek, namreč, da je v pogovoru nastala dovolj široka vrzel, v katero je lahko potem spustil na primer takle nagovor:

— Gospod Nebec. Vi gotovo veste, kje je cenzura? Hočem reči, kje se jo dobi. Slišal sem, da je vse nove pesniške zbirke treba dati v cenzuro, preden izidejo, nekateri pa spet pravijo, da pri nas cenzure sploh ni.

Ne glede na dolgo zatajevanje je bilo to izgovorjeno brez vsake treme, dobil si vtis nekakšne deklishe jezikavosti. Priznati moram, da sem ga do tega trenutka pravzaprav bolj ali manj ignoriral, ni mi odgovarjalo, da bi ga vzel na znanje tu in takšnega; in, kolikor sem imel priliko videti, so podoben odnos zavzeli tudi drugi Zarnikovi obiskovalci. Kaj se ta zelenec tu šopiri? so govorili naši pogledi, uperjeni mimo njega v stene, ovešene z manifesti, ki jih je bil napisal gospod Zarnik v svojih revolucionarnih letih. — Kako je mogoče, da ta neodgovorna oseba izriva ostarelega bojevnika iz njegovega mehkega koticčka med pernicami? Gospod Zarnik je te poglede vsekakor opazil, vendar ni dajal nobenih komentarjev.

Moj odgovor — v vprašanju cenzure — je bil, da o tem nimam pojma. Še nikoli nisem izdal pesniške zbirke, še nikoli je nisem poskušal izdati. Nisem izveden. Kako je to mišljeno, cenzura? To vendar ureja založba oziroma tiskarna, vse te reči, pravne in tako naprej. V tem primeru mi šlo za samozaložbo? Kajpak. Seveda, založba ali samozaložnik mora predložiti —

Pustil sem si torej od njega razložiti to in ono, saj je kazalo, da spraševalec ve precej več kot vprašani. Verjetno je o tem že tega ali onega izprašal, verjetno celo vrsto ljudi. Dobil sem tudi vtis, ki se ga niti danes, po desetih letih ne morem znebiti, da v bistvu niti ni šlo za razčiščevanje pravnih vprašanj. Po mojem je fant le potreboval iztočnico. Mogoče si je predstavljal, da bo njegovo čisto tehnično vprašanje le nekaj uvod v nekajurni pogovor o njegovem pesnikovanju? Oziroma, kot bi bilo bolj realno reči, z ozirom na to, da se je žalibog v glavnem uresničilo: da bo to začetek neskončnih pogovarjanj o njegovi liriki, ki so se zavlekla skozi leta, skozi desetletje in čez, saj v bolj blagi in razpršeni obliki trajajo še danes.

V tistih časih sem še dokaj redno obiskoval gospoda Zarnika. Če ga nisem mogel dobiti v lokalu, v katerem je družba tisti čas zasedala, sem ga pač poiskal na domu. Mimogrede sem opazil to in ono zanimivost. Zdi se, da je v tem obdobju prav Valentin G. prevzel nekatere pomembne dolžnosti v Zarnikovem gospodinjstvu: prinašal je mleko, kruh, pičo za golobe, meso za Zarnikove mačke. Kjer so dolžnosti, se najdejo zmeraj tudi pravice. Eno teh smo že omenili, to je bil **pasulj** z mesom, vsaj enkrat na dan. K zadovoljevanju bolj plemenitih potreb se je Valentin G., kot sem imel priložnost opaziti, odpravil v popoldanskih urah. V mislih imam verouk za dijake, ki se ga je redno udeleževal. Ob določeni uri, se pravi vsekakor vsaj pol ure pre-zgodaj, se je zelo zelo skrbno oblekel. Če se ne motim, je imel že takrat vsaj en par finih hlač poleg navadnih. In — to smo že

omenili, vendar, da se ne pozabi — preden se je odpravil k Frančiškankom, je nataknil naočnike z zlatim okvirjem, zelo svečano in zelo pomenljivo. (Če se ne motim, nas je pred odhodom drugega za drugim zelo počasi in pazljivo pogledal naravnost v obraz.) Ti naočniki so mu bili pravi obred. To se ujema z dejstvom, ki je prišlo na dan mnogo kasneje (dejansko včeraj), namreč, da mu naočniki dejansko sploh niso potrebni. Ne, da ne bi bil prizadet od miopije, pač pa ima tako majhno dioptrijo, da mu ni treba nositi naočnikov prav pri nobenem opravilu. Pomembno pa je to: pred odhodom si je privoščil zmerom nekaj namigov na »lepe deklice, ki obiskujejo ta tečaj verouka«. Gospod Zarnik je to **naturalistično banalnost** redno preslišal. Mogoče je mislil, da ga Valentin le draži, mogoče je v tem videl le mladostno objestnost, ki jo je najbolj pametno in končno tudi najbolj pedagoško preslišati? Kar zadeva mene, Draga Nebca, sem tudi molčal, hkrati pa sem — na srečo — tudi zelo pozorno prisluhnil. Na srečo, pravim, zato: ker lahko tako zdaj to objavljam in ugotavljam vzporednice. S tem tipom obnašanja smo se tudi pozneje srečavali, še in še. Rečimo v Fjordu prejšnji teden: pri **mladeniču**. Takrat pred desetimi leti, ko smo tak značaj prvič spoznali v osebi Valentina G., to nikakor ni ustvarjalo kakšnega naelek-trenega ozračja — bržkone prav po zaslugi Zarnikovih modrih pedagoških prijemov ne. Nobene užaljenosti z Najvišjega mesta ni bilo — ostalo je vsekoli pri dobrohotnem spregledovanju. In prav zato se to omenjanje erotičnih možnosti, ki naj bi se ponujale Valentinu G. v zakristiji pri Frančiškankah, nekako ni moglo razbohotiti in po kvantiteti še zdaleč ni dosegalo razpravljanj o liriki. Nekajkrat sem bil pri gospodu Zarniku tudi v poznejši uri, ko se je mladi Valentin že vrnil od verouka. V spominu mi je še ostalo, da je skušal povedati nekaj o svojih popoldanskih doživetjih, morda celo nekaj precej konkretnega, o neki čisto določeni deklici, ki nikakor ni mogla biti le plod domišljije, o njej je govoril tako, ko da jo mora tudi gospod Zarnik vsaj na videz poznati. Mogoče mu jo je celo pokazal na cesti, ali pa jo je celo pripeljal na dom predstaviti? Kolikor pa se morem ta hip spomniti, niti ni šlo za eno samo osebo, ponujalo se mu je hkrati tudi po več možnosti, govoril je o tem, kako težko se mu je pravzaprav odločiti. Zdej vidim, kako neumen sem bil, da sem se takrat pridružil Zarnikovemu **pedagoškemu molku!** Na dan bi lahko prišlo marsikaj zanimivega o zakristijski erotiki, ki se je gojila v Ljubljani v začetku šestdesetih let (dvajsetega stoletja). Nadvse bedasto od nas, da se je temu komaj prisluhnilo: gostje gospoda Zarnika so poslušali Valentinove izjave kakor iz gole vljudnosti, gospod Zarnik sam pa, kot rečeno, naglušno-raztreseno in z nekakšno utečeno potrpežljivostjo. Takih in podobnih izpovedi je bil očitno vajen, ni kazalo, da mu bojo kdaj pozneje, tudi še ne po desetletjih, postale, če že ne neznosne, pa vsaj resno nadležne. — Sicer pa vemo, da se Valentinu v zadnji instanci ni bilo treba odločati med slušateljicami verouka, usoda je poskrbela za drugačen razplet.

O tem kdaj drugič. (Še dobro, da lahko tako prepričano govorimo o nekem drugič.) Lepa zavest, da mi prehlad ni onemogočil tega mikavnega tipkanja. Vseskoli me rahlo mrazi ob misli, da bi vse to lahko izpadlo kot nekakšno opravljanje, kot izdaja prijateljskih skrivnosti ali še kaj hujšega. Na srečo je do končne realizacije tega romana še daleč, prav nič si nisem gotov, da bom to zgodbo sploh še kdaj nadaljeval. In vendar, če bi jo, kaj bi storil v tej zadevi? Bi nekatere stvari (individualnost modelov) zabrisal, da jih ne bi bilo moč prepoznati? Ali pa bi moral njihove poteze izostri-ti do te mere, da se prav tako ne bi mogli spoznati? Prav zanima me, kakšen odgovor si bom nekoč dal na ta vprašanja.

Valentin Cundrič
Homilija

1.
Ni bil strt krog
okrogle mize.
Ni bil ozdravljen
prekleti ptič rodu,
ko je pozaba vrnila
makov cvet v sramoto
izpostavljeni besedi.

Par sem z vsem,
Četudi krog ni strt.
Razklenjen ni bil,
ni bil stisk življenja.
Poreklo ribe, neodpečateno,
poraslo z mahom,
sprejemam
kot obojerno žrtev.

Poreklo ščinkavca,
ki porjavelo zdaj
in ob naši smrtni uri
ne bo zapisano,
ne bo oznanjeno,
sprejemam
kot obojestranski dar.

2.
Ni bila izbrisana
stopinja,
zdaj dahnjena
in zdaj vklesana,
stopinja konca,
vendar kaj je pesem,
ki jo kamen govori
kot razmerje
jutra ter večera,
pa kljub temu sprejemam
poreklo kamna,
čeprav le eno je poreklo
moje,
za vse življenje moje,
saj kaj je pesem,
ki jo dež zapiše
na cvet in lica
kot ravnovesje
konca ter začetka!
Saj kaj je tvoja pesem,
ti krušna ptica
v slepem času!
Razvedriš in žalostiš.
Rodiš.
Pokoplješ.
Si rojen.
In si usmrčen.
Dobrote, ki te preredi,
lagodnost je
in opomin.

3.
Par sem z vsem,
četudi stavek je končan.
In ne razklene se
za misel, ki potrka še.
Za krik, ki prosi.
In se razklene
za priprošnji stavek.

V njegovi kripti
se presiplje živi pesek.
In si krhka spomenica.
Proglas. Poziv.
In si človeški dež
skoz živi pesek.
Poglej: dežela, čas in vse,
kar mi je dano,
je živ pesek.
Soba, postelja, pogovor —
sam živ pesek.
In si človeški dež.
Ne čudim se, ker
pride ura —

(Usipalo se je.
Odkrušilo se je.
Od psa pretepenega.
Od nesrečnega trenutka.
Od ponesrečene predigre.
Odkrušilo se je
od sosedov, ki ustnice
našobijo v zasramovanje.
Od biča, ki ujedam ga.
Usulo se je
iz tuje domislice.)

Ne čudim se, ker
pride konec.
Dežela. Čas in vse,
kar mi je dano,
mi mora biti vzeto.

4.
Za zdaj
in za našo smrtno uro
sprhnelo je kadilo.
Sprhnele so molitve.
Sprhnelo je češčenje.
Besniš. In mahaš z repom.
Grizeš sprhnelega boga.
Spomin na luč in vonj.
Drget. Dotik.
Toploto. Molk.
Grizeš prizor, v katerega
so te pahnil kot igralca.
Rad bi se izgrizel
iz sramu. In rad bi rešil kakšno senco.
Ritual. Obet.

Ni bil strt krog
okrogle mize.
Ni bila potrta lupina
časa, ki ne osredotoči.
Nihče ni izžigal
divjega mesa.
Nihče ni ponovno lomil
vegastih kosti.
In se ni bilo treba
besedi osramočeni
zazreti v tla.

5.
Kdo v meni zadržuje
sedanjost,
ki bo zadržana?
Saj stavek je končan.
Usoda je preganjena.
Čas, ki osredotoči?
In ki je razpotje?

Sedanjost, ki jo mislim,
ki tu je predvidljivo
in vendar podvaja
in vznika v zaporedje
zasukov in prepleta
me prav z njimi?

Vznik zaporednih misli,
ki trdijo, da sem.
In potlej sem.
In v prepletenosti okušam
ključni čas.

I. Sedem srečan pred smrtjo

Med dvema pomladma
pepel smo,
vendar
hiša življenja je polna.
Brez nas.
Brez nas ...
... brez heksagrama,
brez ščitnika malika
naslavljamo na žive
svoj zahod. In počastitev
naslavljamo na plemenitost,
na dostojanstvo, na starost
in na svetost sveta.

Med dvema spominoma
se gostimo v podobo,
vendar
hiša življenja je polna.
Brez nas.
Brez nas ...
... dvorana sladkornega trsa
z vulkani olja
razsvetljena. Mlačna
kot odmev nevest
hlapi med pore stanj.

Med dvema pesmima
trgamo pajčevino,

vendar
brez nas ...
... življenje ukazuje konec,
svoj sivi sklep. In glava,
ki je poslanec misli
nedomišljenje in zgolj
zunanjščina sadu
notranjega, nam klone,
ne da bi uveljavila
bodi duha,
bodi telo.

Med dvema mestoma
smo živa meja,

vendar
brez nas ...
... a je načelo:
življenje je umito dvakrat.
Dvakrat
je iz peska izkopano.
Dvakrat rešeno zategadelj,
da reši nas.
Drugokrat, da bi nam zadostilo.
Prvič, da nam govori.

Med dvema smrtma
smo njuni vrstniki,

vendar
brez nas ...
... počiva beseda
v trobilih in krstah.
V srni na vstajenje čaka
in na poveljanje.
Stenj vzplapolalega speva
niha sem ter tja.

Med dvema besedama
smo njuna radost,

vendar
brez nas ...
... ko bila je roža mlada,
smo jo ljubkovali,
v njeno službo klicali
noto, črko, hlad.
In varovanka
je poznala našo sužnost
in ni nas odkupila.

Med dvema epitaforma
bomo prepada zasuli,

vendar

Pogled iz časa

Motto:
Sedemkrat
se kuje človek.
Sedemkrat
se kuje svet.
Sedemkrat
se kuri ogenj,
sedemkrat
se lomi led.

Pogled iz časa
sedemkrat
zdrsi čez svet.
V sedemramni ogenj
je tvoj obraz
in čut povzet.

brez nas ...
 ... kaj smo si storili
 z videzom, ki temelji
 globoko v nas?
 Kam smo se zatekali
 drug brez drugega?
 Med dvema epitafoma
 iz volje pesmi
 tu smo. In bomo
 šli naprej. Kot
 periginov list.
 Kot prosilci.
 Kakor obupanci.
 Kakor iztreznjenci.
 Hvaležni za danes,
 hvaležni za tukaj.
 Črkujemo besedo,
 ki nam bo stregla
 in dala življenje
 v odkupnino za naše.

II. Mavrični ogenj

(Gorje, gorje je z nami
 iz vrtnega ognjiča
 s kratkimi bodicami.
 Gorje iz tisočic
 v češuljastem razcvetju.
 Noč trajnica je samosevna.
 Mesno rdeča očakuje
 širšo vodo, širši svet.)
 Pol življenja smo
 v mavričnem ognju
 preveč goli bili.
 Zvok jaspisa
 je bil pena dogodka,
 ki se na naših čelih je
 hlastno razbil.
 Zabredli smo v jaspis,
 tonili v sard.
 V rod. V jezik.
 Bili smo pečat.
 Bili smo zarota.
 Čista, vzcvetela ptica,
 ki se noče,
 ki se nima za kaj,
 ki se nima v kaj izpreobrniti.
 Bili smo polni omotice.
 Sredi potovanj.

In smo samo vedrili.
 Optica,
 če laž je njen let ...
 (Sramoto ovdovelih ptic
 pozabljam. Zidajo
 in ne dozidajo prostorja
 ne sramu s praznino
 kriljenja posamič
 ali v jatah.
 V podobi srca potonejo
 skozi gostobesednost.
 V kadilu naše roke
 se duše.
 V lončarskem ilu
 so zdrobljive, kratkotrajne.
 Oropane tolažbe
 na podzidkih drevja
 so zapustile sanje
 in modrost ...)
 Izžiga ptičja pesem.
 In ker se noče spreobrniti,
 od njenega pečata
 le majcena stotinka
 ljubkosti,
 naravnosti,
 vedrine
 ostaja. V roževini zraka,
 v kafri večernega ognja
 duši se, pohabljenka, glas lišaja
 pod težkimi vekami zraka,
 hiteča v grob,
 ki ni plodonosen.
 In mu je ograda živih
 strop.

Pesmi o slovenstvu in kmetu

(F. Pibernik, September, Obzorja 1974)

France Pibernik, profesor za književnost v Kranju, stopa pred bralce z novo knjigo pesmi, s Septembrom. Ta zbirka združuje vse pesnikove odlike, vse njegove značilnosti: širok tematski razpon, to so pesmi o slovenskem intelektualcu skozi celotno tisočletje, o slovenskem kmetu skozi celotno tisočletje, to so pesmi o slovenstvu, ki se je večkrat s krvjo zapisalo v evropski prostor. Navedene teme opozarjajo na dinamično črto našega obstajanja. Poleg temske širine naj opozorim še na bogat jezik, ki se zadržuje v razumljivih mejah; čeprav je nasičen z estetskimi učinki, je njegova kontaktna meja blizu slovenski in tudi kmečki resničnosti. Dotakniti se moramo tudi same zgradbe knjige, o kateri govorimo: ta valovi v dveh krogih, ki se stapljata — svet in pesnik se najprej dotikata, potem pa postaneta eno. Lahko bi govorili o pesniku v svetu oziroma o svetu v pesniku. Vsekakor je Pibernik prekoračil stopnjo zavesti, njegove pesmi so beseda in gib nadosebnega, občečloveškega, nečesa trajnejšega.

O intelektualcu pred tisoč ali petsto leti je pesnik zapisal: Je milost vstopati / in biti beli brat / hodnikov milosti samotne cele / obokov božje veže / kjer vonj kadila petje psalmov / prične s pozabljenjem / na sveti kraj otroštva / tlačanske milosti ... Če beremo življenjepise slovenskih pesnikov in pisateljev, opazimo, da so bili nekoč ti kar po vrsti duhovniki. Študirati za cerkveni poklic — to je bila za revnega Slovenca tisoč let skoraj edina možnost. In Slovenec danes, ki se je izneveril zemlji: Puščavski pesek razsutih tisočletij / nas je ustavil: / čez piramide ne pridemo ... Kmečki upornik in tlačan nam o letu 1515 sporoča: Tako visim mrlič za čast sveta / upornik in tlačan / in vrane vesele se moje gnote ... Sodobna kmečka pesem postane socialna:

Vsi vemo:
 nekdo bo prišel,
 črna očala bo nosil
 in ukazoval:
 daj.

Daj dušo,
 daj srce,
 daj zemljo,
 daj vse.

Nekdo bo odšel,
 črna očala bo snel
 in se nasmehnil.

Judež je bil,
 bo rekla mrtva mati.

Mizerno slovenstvo se oglašuje v takih zaznamkih: da ne umrjemo nemi (razen v molitvah slovenskega jezika gospoda ni slišala); jaz rojeni bastard rdeče in modre krvi (graščak je imel pravico do prve noči in so tlačanke rodile njegove otroke); pusti dedovino iti v svet / za križne dnarje branit zlahtnega cesarja (biti vojak ali tlačan na zemlji, več možnosti ni bilo); praznina čaka name / nad mrtvim se otrokom več ne sklanja mož / in davno sta že pokopana (tako poje sodobna lepa Vida na zapuščenem kmetiji); Vsem Slovincem moje ljubezni / besedo ki bila rojstvo besede (v tisti prazni, pusti čas so padle Trubarjeve besede o ljubih Slovincih kot plodno seme, zato tudi Pibernik slično čuti: »Moral bi biti Homer te blazno zavržene zemlje ...«).

Posebej, po imenu, omenimo pesnitev *S e p t e m b e r*. *September* je naslov pesnitve in hkrati naslov knjige. *September* je pesnikov rojstni mesec. V tej pesnitvi pesnik zapusti slovenski krog. V duhu se zamuja v raznih časih in raznih krajih. Predvsem so to dežele, kjer so se rodili veliki pesniki (Dylan, Jesenin, Brecht, Eliot, Lorca, Kosovel). Seveda pesnik nosi v svojih čutih vednost o lastnem izvoru, spomni se matere, omenja deda, očeta, sestro, mrtvega brata. Ti verzi so gotovo med najlepšimi v slovenski poeziji.

September bi lahko označili tudi tako: to so pesmi, v katerih bo bralec našel sam sebe. Našel bo lastno preteklost, zategadelj tudi moč in način, kako zaroti prihodnost. Pesnik sam zase, za pesniški stan, ni našel ugodne rešitve. Razrešitev je takale: Izstradali so tvojo luč, / da bi spoznal temo, / izžgali ti muzeve žile, / da v njih za vedno bi utišali / nemir mladosti nedosojene; / in upelili roko, / da umrla bi beseda, / edina ljubica življenja tvojega ... Tako je pesnik videl sebe v svetu. Težko bi rekli, da pretirava. Da laže. Pesniški stan res ni spoštovan. Cenjen ni umetniški umotvor. Odnos do jezika družbo razgalja. Slovenski jezik ni zaščiten, v odnosu do jezika pa se kaže odnos do besednega umetnika. Odnos do jezika in do besednega umetnika je bil vedno temeljni vzorec socialnega življenja. Tudi Pibernikova pesem ostaja apel in azil pred *Industrial Design*-om. Nad besednim umetnikom visi oblak tradicije, potrošnje, komunikativnosti, socialni status. Čudež je, da pesem (Pibernikova) žari od znotraj, iz sebe same, iz lastne zrelosti, pretehtanosti in upravičenosti.

Kljub črnogledim mislim zaradi slabega odnosa do kulture in umetnosti lahko ob taki knjigi, kot je Pibernikova, pomislimo na zasluženico oceno in na najvišja priznanja. Seveda bo ta zapis dosegel, kar bi rad, če bo vzbudil kar največ zanimanja za teksturo, ki ne izide vsako leto.

Valentin Cundrič

Ob 30. obletnici osvoboditve

Vinko Hafner

Srečno pot, fanta

Ob 30. obletnici osvoboditve bomo v letošnjih šestih številkah *Snovanj* objavili odlomke del iz NOB.

POT V NEGOTOVOST

Med drevjem je bilo še temno in na vzhodu se je komaj razžaril prvi jutranji svit, ko sva zapuščala kroparsko taborišče. Vse je še spalo in tako so nama bili prihranjeni bridki trenutki slovesa. Ni se nama mudilo in zato sva se lahko počasi in previdno pomikala po nevarni in slabo izhojeni stezi, ki vodi preko strmega pobočja Kroparske gore proti Jamniku in po gozdnem grebenu dalje do Brezovice. Lahko bi se bila spustila kar naravnost v Kropo in po cesti dalje do Lipnice, vendar sva zaradi varnosti izbrala raje daljšo pot preko gore. Na vsak način sva morala biti v eni uri, to se pravi do štirih, v Lipnici v Tilnovi garaži.

Medtem se je popolnoma zdanilo. Na obzorju so se ostro začrtali obrisi Storžiča in Kamniških planin. Nad njimi se je mehko razpredlo nekaj rdeče ožarjenih oblakov. Spet se je napovedal jasen, vroč dan, kakršni so se vrstili že skoro ves julij.

Zatopljena vsak v svoje misli sva molče koračila po dobro izhojeni poti preko Brezovškega hriba. Še kratek kos vijugaste strme steze in že sva se znašla pred samotnima kmetijama na Brezovici. Čeprav sva šla kar se da potihem skozi sadovnjak, sva vseeno zbudila zanikrno ščene, ki naju je s hripavim bevskanjem pospremila do konca vrta. Tu je Boštjan sunkovito potegnil brzostrelko z rame in se nekaj korakov zagnal proti psu, ki je divje zacvilil, stisnil rep med noge in jo ucvrl za bližnji hlev. Od tam je še nekajkrat preplašeno zabevskal in utihnil.

Olajšano sva se spustila k strugi lipniškega potoka in ga nameravala prekoračiti po najbližji hudourniški pregradi. Zdaj v poletnih mesecih je bila voda tako nizka, da jo je bilo mogoče na pregradi prekoračiti, ne da bi se bilo treba sezuti. Vsekakor je bil ta prehod mnogo varnejši kakor višje stoječi lipniški most, kjer so Nemci kaj radi imeli zasedo.

Breg potoka je bil gosto zaraščen z vrbejem in bujno rastočimi koprivami. Kljub pazljivosti so me hudo opeklo po golih mečih in celo po rokah. Opečen od kopriv in moker od rose, ki mi jo je Boštjan radodarno otreseš z vrbja, sem se slabe volje pri-

nil skozi goščo do potoka. Ta je zaradi dolgotrajne suše tako upadel, da je voda komaj za ped visoko polzela preko lesene pregrade in so oporni koli čisto suhi štrleli iznad vode. Bili so ravno za korak oddaljeni drug od drugega in Boštjan je po njih prvi srečno prekoračil potok. Tudi jaz sem večje prebalansiralo več kot polovico kolov in že sem bil gotov srečnega izida. Toda že pri naslednjem kolu sem stopil prekratko, izgubil ravnotežje in obupno krileč do kolen zagazil v plitev tolmun nad pregrado. Vdan v usodo sem nato prebredel potok in se skozi gosto grmovje prerinil na nasprotni breg.

Za sezuvanje zdaj ni bilo več časa. Zato sem si pomagal tako, da sem se oprjel vitkega jesena, visoko dvignil nogo in zlil vodo iz čevlja naravnost za hlačnico. Zato z drugo nogo spretnosti nisem ponovil in do kraja ozlovoljen sem odraclal za Boštjanom. Iz čevljev mi je živahno žmurila voda in proizvajala čudno cvileče glasove.

Še kakih dve sto korakov čez zamočvirjen travnik, nato kratka pot ob poslopju majhne žebljarske tovarne in znašla sva se na cesti pred Tilnovo garažo. Vrata so bila zaklenjena, v notranjosti pa je že enakomerno grmel motor starega motovila na oglje. Na najino trkanje se je brnenje nekoliko utišalo in približali so se oprezni koraki. Zaškrtal je ključ in skozi narahlo odprta vrata je pokukal preplašen Tilnov obraz.

»Brž noter!« je šepnil brez pozdrava in naju potegnil v mračno garažo. Spet je zaklenil vrata in šele nato nama je čvrsto segel v roke.

»Si pripravljen?« ga je pobaral Boštjan precej glasno.

»Pst, pst!« je zasikal Tilen. »Da nas kdo ne sliši. Gospodar nič ne ve, kaj bom danes prevažal.«

»Prav je tako!« je pritrdil Boštjan in odložil nahrbtnik. »Ali lahko gremo?«

»Kje je luknja, kjer se bova peljala?« sem zaskrbljeno povprašal Tilna.

»Tu!« je pokazal na zevajočo odprtino lesenega zaboja, pritrjenega spodaj na karoserijo. V poltemi sem si ga kolikor mogoče pozorno ogledal in takoj mi je bilo jasno, da bo prekleto tesen.

»Misliš, da bova lahko šla vanj?« sem pripomnil osupel.

»Kako da ne!« je odvrnil odločno. »Po dve rezervni gumi spravim vanjo, pa ne bi vaju.«

Toda midva nisva rezervne gume, sem grenko pomislil in kar stisnilo me je ob po-

gledu na zlohотно črno odprtino. Za trenutek me je popadel divji bes na Boštjana, svojeglavega norca, ki je bil kriv za tole noro početje. Tudi po njegovem poparjenem obrazu sem lahko presodil, da se ne počuti ravno veselo, a si zato še nisem mogel obetati, da si bo premislil. Vsa stvar je že šla dogovorjeno pot, čeprav smo bili morda ta trenutek vsi trije proti. Tilen je že zlagal najina nahrbtnika na avto in ju zadelal s plahto.

Glej, sem pomislil, mar ne bi bilo pametneje, če bi se tudi midva peljala zgóraj na avtu in se pokrila s plahto? Tako bi se lahko vsaj pošteno branila, če bi kdo stikal po avtu. V tej luknji...

Tilen nama ni dal časa za razmišljanje. Brž ko je uredil z nahrbtnikom, je s krepkimi rokami pograbil Boštjana čez pas in ga zmašil kot vrečo plev z nogami naprej v tesno luknjo. Njegov klavni obraz je bil zame kaj malo spodbuden. Toda Tilen je bil že pri meni in me na enak način zatlačil v luknjo.

»Nemogoče!« sem zastokal, kajti zaboja je bil tako tesen, da sem le s težavo sopol in da niti noge nisem mogel več premakniti z neudobnega položaja. Tilen nama je, ne meneč se za najino stisko, potisnil v luknjo še brzostrelki in tebi nič, meni nič, začel z žebliji pribijati pokrov zaboja.

»Norec!« sem glasno zakričal. »Ne zabijaj, saj se bova zadržila!«

»Moram,« je odločno odvrnil in že začel zraven moje glave zabijati drugi žebelj. »S ključavnico bi se še tesneje zaprlo. Saj bom pustil dovolj veliko špranjo, da bosta lahko dihala.«

Toda kakor hitro je bil pokrov pribit in je Tilen skočil odpirat vrata garaže, naju je začelo dušiti. Boštjan se dotleji niti z besedico ni pritožil, a zdajci je s krepkim sunkom komolca odkril pokrov.

»V tej luknji ne mislim crkniti,« je precej obupano zastokal; jaz pa sem se, opogumljen od njegovega malodušja, že začel vleči iz zaboja. Ko je Tilen to opazil, je naglo spet zaprl vrata garaže, skočil k meni in me v hipu zatlačil nazaj v zaboja.

»Za boga,« naju je obupno rotal. »Ostanita notri, drugače vaju ne upam peljati. No, pustil vama bom večjo špranjo. Samo malo še potrpite! Kakor hitro bom potegnili, bo dovolj zraka.«

Ne vem, ali sem se bolj smilil samemu sebi ali se mi je bolj zasmilil siromak, ki sva ga s svojo zahtevo prisilila v tako mučen položaj. Moral sem priznati, da nikakor ni bil strahopeten in da je s to vožnjo resnično mnogo tvegalo. Zato sem vdano stisnil glavo med ramena in pustil, da je vnovič pribil pokrov in tokrat res napravil nekoliko večjo odprtino. Spet je odprl vrata garaže in se naglo pognal v kabino. Prva blizu naju je rezko zaškrtalo jekleno zobovje, ko je vključil v brzino, in kar poskočili smo zadensko na cesto. Tilen je še zaloputnil vrata garaže, skočil v kabino in že smo drveli po cesti proti Podnartu.

Glede zračenja je imel Tilen prav. Kakor hitro smo zapeljali, je prihajalo v najino zadušljivo ječo skozi odprtino dovolj zraka; z njim vred pa žal tudi cestni prah, ki se je izpod sprednjega kolesa vsipal naravnost v špranjo in silil v nos in oči. Skozi špranjo sva lahko videla le ozek pas ceste in bežne obrise kake hiše ali dreves, ki so švignila mimo. Ker pa sva kraje dobro poznala, sva vsak čas vedela, kod se vozimo. Ko so pod kolesi zaropotale lesene mostnice, sva kaj hitro spoznala, da smo na podnartovskem mostu. Torej sta bili prva nemška postojanka in Sava že za nama. To je krepilo upanje, da bo šlo tudi naprej po sreči.

Še kako minuto vožnje po prašni cesti in v gobovškem klancu smo zavozili na asfaltirano gorenjsko cesto. V trenutku se je nehalo prašiti in tudi tresenje se je precej ublažilo. Staro motovilo je zamolklo hroplo po številnih ovinkih in Tilen je vsak trenutek menjal brzine, da bi ja šlo kolikor

mogoče hitro. Prav gotovo na tem klancu še nikdar ni dosegel s svojo staro koreto takšne brzine kakor danes.

Ne morem kaj, da ne bi z občudovanjem mislil na požrtvovalnega možaka. Kar vidim ga, kako izpod košatih resastih obrvi pozorno ogleduje cesto pred seboj in z velikim topim nosom skuša vnaprej ovohati nevarnost. Velike drvarске roke s privajeno spretnostjo obračajo krmilo, da gume na vsakem ovinku presunljivo zavilijo. He, možak se dobro zaveda, kako nevaren tovor prevaža in se ga želi čimprej iznebiti! Mož resnično mnogo tvega, pravzaprav več kot midva. Za naju partizana je tako ali podobno tveganje skoraj neizbežno. Tilen pa ni partizan, niti organiziran komunist. Samo preprost delavec je in prav gotovo tudi resničen poštenjak. Pravzaprav niti ne vem, če sploh dobro razume, zakaj se dajemo. Nikdar ni čuti od njega nobene take besede kot so svoboda, domovina, socializem. Samo to pravi, da je treba izgnati Nemce in napraviti pri nas malo več reda. Kaj si pod »redom« zamišlja, prav gotovo ne ve razložiti, čeprav zanesljivo misli na isto kot midva z Boštjanom.

Aha, zdajle smo v Podbrezjah. Postojanke ne moreva videti, ker je na drugi strani ceste. Zadnje vaške hiše so za nami in že se spuščamo po ovinkih proti Bistrici. Katere postojanke so še na vrsti? Naklo, Predoslje in potem samo še Preddvor. Kranju se bomo verjetno izognili po bližnjici preko Kokrice. Dolga bo še, dolga, in vrag vedi, če jo bomo dobro izvozili! Kakorkoli že, Tilnu se morava nekako oddolžiti za tvegano pomoč. Čimprej mu morava preskrbeti kako pištolo, ki si jo tako želi. In v Partijo ga moramo sprejeti. Saj res ni razumljivo, zakaj rajon s tem že tako dolgo odlašča, ko sva se vendar že zadnjič z Vanjom o tem domenila. Kakor hitro se vrneva, bom to brez odlašanja uredil. Mož bo s tem bolj počaščen, kakor če mu podarim brzostrelko.

»Pazi, na betonski cesti smo!« me je iznenada opozoril Boštjan, kot da bi sam tega ne videl. Avto je zdaj tiho in skoraj brez tresenja požiral ravno betonsko cesto. Še nekaj kilometrov in že smo, zavili ostro v levo in zaropotali po luknjasti prašni cesti skozi Naklo.

Do Kokrice sva se še nekako znašla, potem pa sva se popolnoma zmedla. Jaz sem trdil, da se vozimo preko Bele proti Predvoru, Boštjan pa, da se vozimo skozi Predoslje in da bomo vsak čas zavozili v Britofu na cesto Kranj—Jezerško. Šele čez čas je nerad priznal, da imam prav in s skrbjo sva pričakovala še zadnjo nemško postojanko, to je Preddvor. Končno je bil tudi ta za nami in v Tupaličah smo zavozili na glavno cesto. Torej še kakih petnajst kilometrov vožnje navzgor po Kokrški dolini! Dovolj razloga za resnično veselje; toda preganjal ga je že skoraj brezupni položaj v tesni ječi. Skozi prednjo špranjo se je naphalo toliko prahu, da mi je že čisto zamašil nos in sem ga že nekaj časa goltal naravnost skozi usta. Moral sem večinoma mižati in tako sem popolnoma prenehal opazovati cesto. Vse telo mi je nekako otrdelo. Najhuje je bilo z desno nogo, ker sem jo že v garaži vtaknil v zaboj tako nesrečno, da jo je kmalu zgrabil krč in je kljub vztrajnemu prizadevanju nisem mogel zasukati.

Edina skromna tolažba v hudi stiski je bilo to, da je kazal tudi moj sosed vse znake skrajnega neugodja. Že nekaj časa se sploh ni več zanimal za potek vožnje in minilo ga je vse veselje do norčij. Prav, skuhal je to godljivo in zdaj jo je bil dolžan brez godrnjanja do kraja pojesti.

Na srečo se je vožnja končala nepričakovano hitro. Za nekimi ostrimi ovinkom se je avto iznenada ustavil. Tilen je bil skokoma pred nama in že je odletel pokrov.

»Smo že pred Fužinami?« je začudeno zagodrnjal Boštjan. Tudi meni se je zdel zadnji del vožnje od Preddvora dalje nekam kratek.



Ivo Šubic: Pogonjač »tigla« Janez, 1944, svinčnik

»No, ni več daleč,« je v zadregi odvrnil Tilen. »Od tod je še kaka dva kilometra do Slavčevega kamnoloma, od tam pa do Fužin ni več daleč; morda kako urico.« Že je odzvel najini brzostrelki in ju previdno položil na tla.

»Zakaj ne pelješ do tja, kot sva se domenila?« je Boštjan še vedno ugovarjal.

»Saj sem ti že sinoči pravil, da se v kamnolomu pogosto zadržujejo Nemci! Mislim, da je pametneje, če vaju kar tu odložim.«

Vrlega možaka je torej prav pred koncem poti le premagal strah in odločil se je, da se naju nemudoma znebi. No, bil sem že tako zdelan, da mi je bilo precej vseeno in brez ugovora sem se pustil izvléči iz mučne ječe. Tilen naju je čisto otrdela in prašna kot mlinarja postavil na trdo cesto in se gibčno vzpel na avto, da bi nama dal še nahrbtnika. Tedaj me iznenada pozorno prisluhnil in obraz mu je otrpnil od strahu. Zdaj sva tudi midva zaslišala od gornje strani razločno brnenje avtomobila, ki se je naglo približevalo.

»Skrijta se! Lahko so Švabi!« je kriknil Tilen in skočil z voza.

Zbegano sva se razgledala okoli sebe, toda skriti se pri najboljši volji ni bilo kam. Na desni strani ceste je bilo strmo pečevje, na levi nekaj metrov visoka betonska škarpna in pod njo deroča Kokra. Nazaj v zaboj tudi nisva mogla tako hitro in upiralo se mi je še enkrat poskusiti prejšnji užitek.

»Vsaj orožje skrijta!« je obupano zavpil Tilen in se pognal k motorju, kot da ga namerava popravljati. Potisnila sva orožje v odprti zaboj, da bi bilo takoj pri roki, potem sva se kar se da malomarno naslonila na kabino in s tesnobo v prsih opazovala Tilna, kako je brezglavo skakal okoli motorja.

Že je izza ovinka naglo privozil velik tovornjak. Ob pogledu nanj sem za hip odrevenel od strahu. Res so bili Nemci. Dva sta sedela spredaj pri soferju, kakih deset jih je sedelo zadaj na skladovnici desk in vsak je pestoval v roki pripravljeno puško, eden celo ročni mitraljez.

Vražje zoprn položaj! Če zdajle vzbudimo njihovo pozornost, bodo ustavili in se pozanimali za namen naše vožnje. Imava sicer skromno prednost, da veva, s kom imava opraviti, oni pa ne. S prvimi rafalom bi jih morda nekaj podrla, toda preveč jih je in nimava se kam umakniti. Tilen je še na slabšem, ker je neoborožen.

»Če bi ustavili,« je stisnil Boštjan skozi zobe, »streljaj po kabini, jaz po zadnjih!«

Strah je bil odveč. Ko je avto hušknil mimo, so si nas komaj utegnili krmežljivo ogledati in že so izginili za naslednjim ovinkom. Šele ko je brnenje sovražnega vozila docela utihnilo v daljavi, je Tilen spet prišel do sape.

»Zdaj pa brž!« je kriknil, se ročno pognal zadaj na voz in brez pomišljanja vrgel nahrbtnika na cesto. Ko se je prepričal, da ni ostala za nama niti dlaka, je skočil v kabino in zagnal motor, ki je medtem sam od sebe ugasnil.

»Srečno, fanta!« nama je še zaklical skozi odprto okno kabine in se ta dan prvič veselo zarežal. Komaj sva mu utegnili pomahati v slovo, že je izginil za bližnjim ovinkom.

»V hosto!« je zdaj veselo poveljeval Boštjan. Pograbila sva nahrbtnika, jo kljub pohabljenim nogam jadrno ucvrla navzgor po cesti in za prvimi ovinkom zavila v varno goščavo.

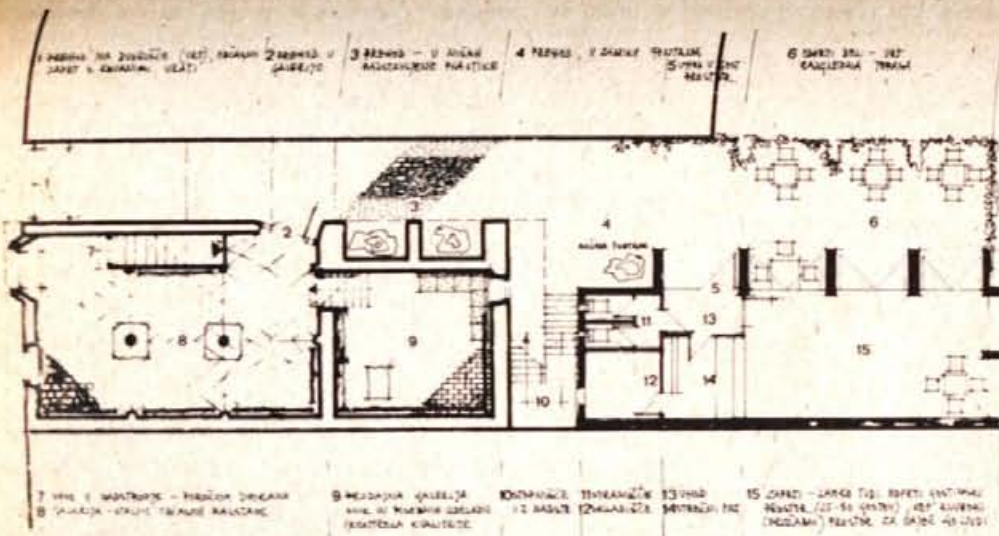
Izdal in založil Zavod Borec v Ljubljani, 1962. Delo je bilo nagrajeno z II. Kajuhovo nagrado za leto 1960.

posebej tako kvalitetnih ter tako dobro ohranjenih pa je malo ne samo pri nas, ampak tudi v širšem prostoru, posebej še, če upoštevamo tudi njegovo starost.

Analiza kvalitet nam bo morda še bolje pojasnila gornje trditve. Čas druge polovice 16. stoletja (2) je bilo obdobje, ko se je po končani turški nevarnosti in posledicah protireformacije življenje nekako ustalilo, spet so se začeli prelivati vplivi z juga (Italije) in severa (Nemčije), predvsem s severa pa so prihajali tudi politični pritiski. V nekaterih naših mestih so tuji celo prevladovali, z njimi pa so prišli tudi tuji oblikovni vzori (3), tako da je bilo že na zunaj mogoče dobro videti, kakšne vrste prebivalstvo jih pretežno naseljuje. V Radovljici, ki je zaradi svoje posebne pripadnosti fevdalcem, ki so bili v prejšnjem (15.) stoletju nasprotniki Habsburžanov, obdržala najbrž pretežno domače prebivalce, so se izoblikovale tudi domače rešitve tujih vzorov. Tako je nastala uspešna združitev severnjaške renesanse (ali bolje pozne gotike pri nas) in napredne italijanske renesanse, ki so jo prinašali k nam italijanski stavbarji.

Ker so se tedaj tudi mesta osamosvojila in so meščani dobivali vedno več pravic, so hoteli tekmovati — po svojih močeh seveda — s takratnimi vladajočimi sloji, s cerkvijo in s fevdalci. Prav Šivčeva hiša kaže na najbolj zgovorno sintezo vseh navedenih pobud. Najbrž ne bo nikoli povsem razjasnjeno, kdo in v kakšne namene jo je zgradil. Zaradi svoje posebne lege sredi trga, na stranici, ki je bila sicer rezervirana za meščane, daje vtis kot bi bila mestna hiša, čeprav mestne hiše do sedaj za Radovljico ni bilo zaslediti niti v arhivih niti v izročilu. Njeno pomembnost podčrtavajo izstopajoča fasada, lega ob nekdanji poti k spodnjim mestnim vratom (ali k stolpu, ki je bil bodisi orožarna bodisi smodnišnica) ter posebno dragoceno in bogato fasadno okrasje, ki je bilo odkrito ob konservatorskih delih in o katerem bomo spregovorili kasneje. Povsem pojasnjena ne bo nikoli tudi lega dveh majhnih stranskih oken, ki sta bili znotraj spretno skriti v opažu, postavljeni pa tako, da je bilo eno usmerjeno proti vходу v graščino, drugo pa proti vходу na trg; okni sta zelo lepo kamnoseško delo kot sploh vsi arhitekturni sestavni elementi.

Če pri iskanju namena zidave Šivčeve hiše zanemarimo notranjo razporeditev prostorov, ki je podobna drugim meščanskim hišam tega časa (čeprav dosti bogateje obdelana!), pa nam ostane neznanka zgornji prostor, skoraj dvorana, vsa oblečena v rezljane opaže, ki so bili tedaj uporabljani skoraj izključno v arhitekturi vladajočih (bogatih) slojev. Z odkritjem opaža

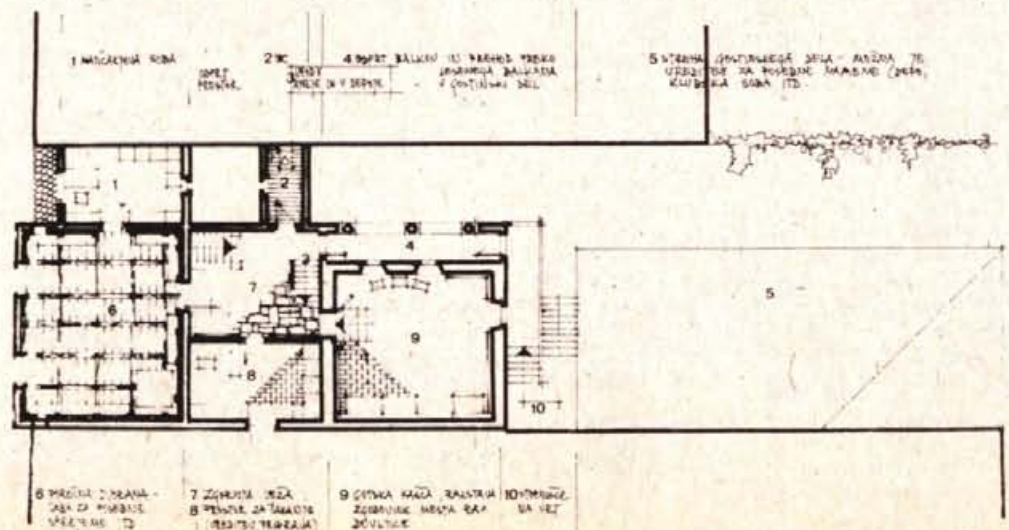


Idejni načrt ureditve pritličja Šivčeve hiše v Radovljici.

Šivčeva hiša v Radovljici

Ime »Šivčeva hiša« postaja ob konservatorskih delih simbol za dvoje kvalitet, pomembnih za širši prostor kot je to Radovljica in za daljše obdobje kot je to le dananšnji čas. Še do nedavna skromna, na zunaj prej grda kot lepa stavba, vključena v sicer izredni ambient stare Radovljice, je bila le strokovnjakom poznana kot pomemben in kvaliteten člen v razvoju naše arhitekture pa tudi oni so lahko o mnogih njenih sestavnih delih le skleпали. Kljub temu pa je bila že dolgo »zgovoren primer«, ki verno dokumentira spremembo stila v oblikovanju domačega obožnega sistema... v času okrog 1580... z enim naših najbogatejših profiliranih stropov v nadstropju ter v dosledni kranjski verziji uveljavljenim motivom arkadnega dvorišča in z izredno obsežno dvoladijsko tripolno pritlično dvorano... (1).

Z novimi najdbami, ki so odkrile še skoraj neokrnjeno prvotno podobo, se je pokazalo, da je Šivčeva hiša res neke vrste simbol za našo bogato kulturno preteklost in da predstavlja ne samo eno od redkih prič profane (meščanske) arhitekture določene dobe, temveč tudi pričo stremljenja domače ustvarjalnosti, ki je želela na osnovi tujih pobud in idej oblikovati nekaj samosvojega, domačega. Takih spomenikov in še



Idejni načrt ureditve nadstropja v Šivčevi hiši.



Pogled v urejeno pritlično »stebarno dvorano«, namenjeno razstavnim dejavnostim.

je bila najdena tudi sled opreme, to je klopi, ki je obkrožala ves prostor. Res je sicer, da tako klop ob steni (na kateri so tudi spali) zasledimo še dosti kasneje tudi v kmečkih hišah ali v istem obdobju tudi na gradovih (Kamen, obednica za služinčad, odkrita pred nekaj leti in datirana 1551), vendar v vseh teh prostorih ni niti sledu o reprezentativnem oblikovanju ali boljše krašenju kot je to ohranjeno v Šivčevi hiši z edinstvenim stropom in opažem. Iz take ureditve bi namreč lahko spet sklepali, da je bila to neke vrste sejna dvorana meščanov.

Če pa mesto le ni imelo svoje uradne mestne hiše, kar je sicer precej nerazumljivo, je mogoče, da je bilo v Šivčevi hiši zbirališče katere od številnih bratovščin ali cehov. Podobno kot v Kranju Pavšlarjeva hiša (5) ima namreč tudi Šivčeva na fasadi na novo odkrito fresko, ki verjetno predstavlja biblijsko zgodbo bega v Egipt in kjer je osrednja figura sv. Jožef. Ker je to zaščitnik kolarjev nekdanjih značilnih obrtnikov v Radovljici, po katerih je morda dobilo mesto tudi kolo v grb, je mogoče, da je vsaj nekaj časa stavba rabila tudi za zbirališče kolarjev ali njihove družine. To je postala stavba lahko šele nekaj po nastanku (morda pol stoletja ali več), saj freska sama verjetno ni iz 16. stoletja, od nekdaj prenesena letnica 1629 na sklepniku sedanjega portala pa predstavlja morda prav leto, ko je stavba postala zbirališče ceha.

Kot eno izmed možnosti prvega lastnika ali celo graditelja moramo seveda upoštevati tudi kakega bogatejšega meščana, ki si je pridobil določeno premoženje in posebne pravice, ter je s tako bogato stavbo na to hotel tudi opozoriti. Ta hipoteza je morda manj verjetna, ker bi sicer tak človek ostal vsaj v izročilu (prej kot mestna hiša ali cehovski prostor).

To so v sedanji fazi raziskav seveda vse še domneve, ki bi jih lahko ovrigel ali potrdil le temeljit pregled arhivov, temelje pa na izredno dobro ohranjenih materialnih izhodiščih, to je na stavbi sami. Vse navedeno namreč le še potrjuje dejstvo, da je Šivčeva hiša poseben dosežek našega stavbarstva in pomemben vezni člen v razvoju arhitekture.

Prvotno je bila stavba enonadstropna, zidana in stoječa samostojno. Na levi strani je bil mimo nje že omenjeni prehod na spodnja mestna vrata, s sosednjo stavbo so jo povezovali prek njega trije (ali dva) razporni loki, ki so opirali obok v pritličju. Na desni strani je bil od sosednje stavbe okrog 2 čevlja (65 cm) širok presledek, namenjen odvajanju vode in prežračevanju zidu. S strehe, ki je bila obrnjena s slemenom pravokotno na trg, je voda odtekala na obeh straneh stavbe in ne na trg kot danes.

V pritličju je bila velika dvostebarna dvorana, zazidana najbrž v 18. stoletju (6), namenjena morda trgovini in delavnici (7),

morda pa kakemu drugemu javnemu namenu. Ob strani v pritlični dvorani še danes vodijo zidane stopnice v zgornje prostore, zadaj pa je po gotskem načinu pol v zemljo vkopana velika obokana klet, kakršna je v že omenjeni Pavšlarjevi hiši v Kranju rabila za krušno shrambo, tu pa morda za skladišče ali celo delavnico. V prvem nadstropju je iz funkcionalno oblikovane veže vhod v dvorano z najlepšim ohranjenim renesančnim stropom in opažem pri nas, drugi vhod vodi v veliko, zidano in obokano kaščo nad kletjo, tretji v manjši, danes žal že močno prezidani prostor, ki je morda nekoč rabil za bivanje, morda pa je bil celo del veže, kar bodo pokazale šele podrobnejše preiskave. Iz gornje veže je vhod še na arkadirani balkon, s katerega je bil mogoč dostop po lesenih stopnicah na vrt. Vsi ti vhodi so bili poudarjeni z izredno lepimi in odlično ohranjenimi kamnitimi renesančnimi portali, morebiti celo izdelki domače črniške delavnice.

Predelave v 18. stoletju so dodale nove prostore, najprej nad zazidanim prehodom, nato še v njem, pritličje je bilo razdeljeno na dvoje; v hodnik in delavnico, nad kaščo v nadstropju je nastal še en stanovanjski prostor (2. nadstropje), največ sprememb pa je doživela zunanost, saj je bila fasada deloma zaradi utrditve konzolnega nadstropja, deloma pa zaradi modnih arhitek-



Skica zunanosti Šivčeve hiše po končanih obnovitvenih delih.

turnih teženj v 18. stoletju izravnan, to pomeni, da je bila v pritličju prizidana še ena stena (sedaj odstranjena), fasada pa je bila tudi dekorativno drugače obdelana. V 19. stoletju so bila odstranjena izredno kvalitetna okna ter portal, katerih dele smo odkrili ob odpiranju prehoda na dvorišče in ob sondiranju nekvalitetne, kasneje zgrajene gospodarske stavbe na dvorišču. Nerazumljena je bila tudi notranja oprema in obdelava arhitekture, saj je bil sicer še dobro ohranjeni leseni opaž v gornji dvorani obit z letvami, zapolnjen s slamo in ometan — verjetno zaradi toplotne izolacije.

Že ko je bila sondirana barvna obdelava fasade, je bilo ugotovljenih cela vrsta kvalitetnih obdelav. Prvotna fasadna poslikava je bila v obliki pravokotnih slikanih ogelnikov (»šivani robovi«) sivozelene barve z belim robom na rahlo okrasto tonirani osnovni barvi fasade (barvo je dal pesek iz okolice Radovljice) ter z obrobi segmentnih lokov med konzolami I. nadstropja. Enako obrobo so imele tudi vse odprtine. Letnica 1629 je verjetno letnica naslednje faze, ko so bili šivani robovi na novo naslikani v obliki tako imenovanega »diamanta« z diagonalnimi delitvami notranjih polj; takrat je bila verjetno tudi naslikana freska (ali vsaj obnovljena, kar bodo pokazale podrobnejše raziskave), ob odprtinah pa je bila naslikana stilizirana črna rastlinska ornamentika v secco teh-

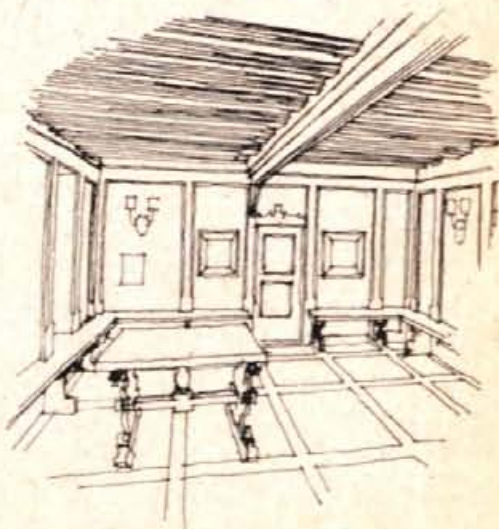
niki. V 18. stoletju so kljub podzidavi konzolnega nadstropja morda zaradi freske ohranili sistem poslikave gornjega nadstropja, le da so bili šivani robovi spet ponostavljeni v pravokotnike sivozelene barve, tokrat z dvojnimi belim robom, v pritličju pa so bili naslikani rdeči baročni »medaljoni«, to je polja, ki so jih obrobili beli okvirji v obliki stiliziranih stebrov. 19. stoletje je najprej opustilo bogato barvitost, nato pa z vstavitvijo novih oken in preobleko fasade s historičnimi lažnimi členitvami arhitekturo dokončno osiromašilo.

Tako podrobno navajanje poslikave fasade naj prikaže pomembnost stavbe skozi dolga stoletja, saj je bilo pri večini drugih mogoče dobiti dosti skromnejšo sliko. Različnost in izstopanje Šivčeve hiše je bilo najbrž zato tako, ker so jo lastniki imeli za poseben arhitekturni dosežek, obenem pa je vedno imela tudi neko posebno funkcijo, ki je danes z gotovostjo še ne moremo ugotoviti. Vsekakor ji bo taka posebna funkcija v okviru prezentacije spet dana, njene arhitekturne kvalitete pa bodo ponovno vidne.

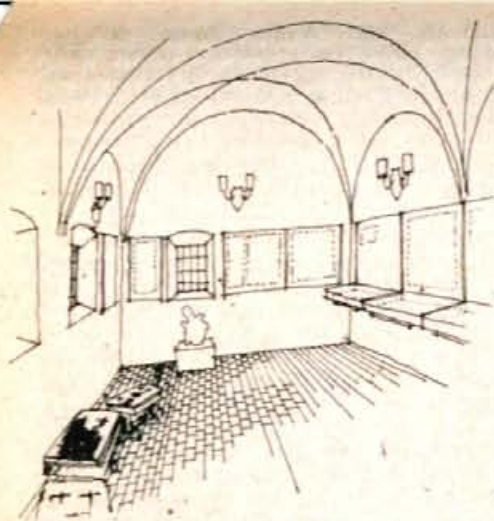
Šivčeva hiša postaja simbol namreč tudi kot ena najuspešnejših rešitev pomembnega spomenika naše kulturne preteklosti. Zaradi ogroženosti jo je leta 1973 odkupila skupščina občine Radovljica; to je bilo pomembno dejanje, saj pri nas ni preveč pogost pojav, da se neka skupnost tako zaveda pomembnosti in vrednosti kulturnega spomenika. S tem je bila dana možnost, da se ob strokovno poglobljeni akciji spomeniškega varstva da tudi možnost najboljše rešitve in se kulturnemu spomeniku omogoči njegovo osnovno nalogo: da ostane še naprej priča naše kulturne preteklosti in da obenem ne izgubi stika z življenjem, saj arhitektura postane mrtev predmet, če se ji le-ta odvzame. Obenem pa naj postane resnično last vseh, kar je pravica in nujnost vseh velikih dosežkov preteklosti.

Ob konservatorskih in prezentacijskih delih je bilo in bo še potrebno premagati vrsto težav, obenem pa so bili skoraj vsak dan odkriti novi detajli, ki so še bolj večali vrednost Šivčeve hiše kot kulturnega spomenika. Med odstranjevanjem dodane fasadne stene v pritličju se je pokazalo, da so neustrezne, kasneje vstavljene odprtine zmanjšale nosilnost prvotnega zidu in se je konzolno nadstropje začelo nagibati navzven. Deloma so bile za to krive tudi poškodbe nekega potresa (verjetno v 18. stoletju) tako da je bilo treba konstrukcijo takoj ojačati. To je bilo doseženo na dva načina. Čeprav je bil za rekonstrukcijo najden dovolj velik del prvotnega gotskega portala v pritličju, je bil najprej ponovno vzidan kasnejši iz 19. stoletja; ob stavbo je

(Nadaljevanje na naslednji strani)



Restavrirana renesančna dvorana v nadstropju, ki bi postala ena najlepših poročnih dvoran pri nas.



Del gotske kašče v nadstropju, kjer bi bila predstavljena zgodovina mesta Radovljica.

(Nadaljevanje s prejšnje strani)

bil le prislonjen, praznina med njim in steno pa je bila uporabljena za dva železobetonska opornika, ki sta podprla nagibajoče se nadstropje vsaj za čas, dokler ni bilo opravljeno injiciranje (vbrizganje) tekočega betona v razpoke. Ta postopek je spet povrnil nosilnost in homogenost zidovom, portal v pritličju pa bo ostal začasno še vedno nerekonstruiran, vse dokler ne bo rešeno tudi vprašanje drugih odprtih (zasilno okno itd.).

Med odpiranjem sten v dvorani z lesenimi renesančnimi oblogami v nadstropju smo ugotovili, da je sicer opazno sorazmerno dobro ohranjen, da pa ga bo treba zelo skrbno očistiti beležev in restavrirati oziroma dopolniti nekatere manjkajoče dele na mestih, kjer so vstavljali nova okna in vrata. Prav tako bo treba verjetno skoraj v celoti rekonstruirati leseni tlak v istem prostoru, povsem dotrajan pa je tudi tlak iz lesenih čokov v pritličju. Takih in podobnih obnovitvenih del bo potrebnih še cela vrsta preden bo Šivčeva hiša spet dobila ves sijaj izredne arhitekturne stvaritve in bo predstavljena kot eden naših slovenskih najpomembnejših kulturnih spomenikov. Zahtevno konservatorsko delo bo tudi obnova freske na fasadi in pa arhitekturnih poslikav.

Poleg tega, lahko bi rekli povsem strokovnih del obnavljanja, prezentiranja in rekonstruiranja kulturnega spomenika, kar je že prešlo ozke krajevne in občinske meje, saj je spomeniška akcija podprta in sofinancirana tudi z republiškim sredstvi, pa je Šivčeva hiša vzoren primer nove vloge kulturnega spomenika v današnjih pogojih. Pri tem bodo upoštevani vsi sodobni kriteriji, ki naj jih ima kulturni spomenik, to je dostopnost, strokovno pravilno vzdrževanje in funkcija, ki se skuša čim bolj približati tisti, za katero je bila arhitektura ustvarjena. Obenem se na popolnoma sodoben način vključuje v širše okolje, v našem primeru v staro mestno jedro Radovljice, ki je tudi samo pomemben nacionalni kulturni spomenik. Kakšne funkcije so ji torej namenjene, da lahko trdimo, da je to sodobna in strokovno pravilna rešitev?

Ko smo izluščili pravo podobo stavbnega organizma in ugotovili, da je bilo dvorišče nekaj povsem samostojno ter dostopno skozi ozko ulico med hišami, dalje da posebno kvalitetna in bogata obdelava notranjosti tako v pritličju kot nadstropju zahteva tudi temu primerno bogato namembnost, je bil izdelan na podlagi pogojev z lastniki (Sob Radovljica) ter s kulturnimi delavci Radovljice idejni osnutek ureditve, ki je pokazal, da je stavba kot ustvarjena za večnamensko javno funkcijo. Radovljica potrebuje nekaj, kar bi jo

napravilo privlačno tudi za množice turistov, ki se je sicer le bežno dotaknejo, obenem pa primanjkuje prostorov, ki bi bili namenjeni za nekatere kulturne dejavnosti, predvsem likovnega in komornega značaja. Osvojena je bila zamisel, da bi pritična stebna dvorana postala neke vrste galerija za likovna dela, medtem ko bi bila gotska klet za njo, zelo primerna tudi za prodajni prostor tako razstavljenih likovnih del. Česa podobnega na Gorenjskem še ni, po izkušnjah od drugod pa so te vrste dejavnosti tudi ekonomsko upravičene.

Prav tako manjka mestu Radovljica tisti osnovni zgodovinski prikaz, ki bi obiskovalca pa tudi domačina uvedel v sicer nepoznano bogastvo, ki ga mesto skriva. Možnost za to daje lepo oblikovana gotska kašča v nadstropju. Najkvalitetnejši prostor, to je renesančna dvorana v nadstropju, pa naj bi dobila posebno nalogo. Po svoji velikosti, svečanosti in ne nazadnje po simboličnosti predstavlja izreden ambient za komorne prireditve (manjše koncerte, recitatorske in podobne nastope), predvsem pa za eno najlepših poročnih dvoran, kar jih je pri nas; to naj bi bila tudi njena osnovna funkcija. Zelo primerni so za tako namembnost tudi potrebni pomožni prostori, ki so razvidni iz tlorisa, dvorano samo pa bi bilo uspešno mogoče uporabiti za vsake vrste zaključenih svečanosti.

V sami stavbi je še sedanje stanovanje nad kaščo, za katerega je morda res najprimernejša vloga kot slikarski atelje, ki pa bi naj bil odprtega tipa. To pomeni, da bi vabili vanj ustvarjalce za določen čas, ti pa bi se Radovljici oddolžili tako, da bi v stebni galeriji razstavili svoja dela in sčasoma bi lahko nastala iz odkupljenih ali odstopljenih del bogata zbirka.

Ob vseh teh res izbranih namembnostih, ki bodo še povzdignile kvaliteto Šivčeve hiše kot kulturnega spomenika in ga predstavile zelo široki javnosti, pa nam ostaja še možnost vključitve gostinske dejavnosti. Dvorišče je namreč izredna razgledna točka, poseben vhod vanj skozi prehod med stavbami pa omogoča tudi samostojno obratovanje gostinskega objekta. Ker je predvidena tudi rekonstrukcija stopnišča na balkon in s tem povezava s poročno dvorano ter ohranitev dvoriščnih vrat v stebno galerijo, bo lahko rabil gostinski prostor tudi kot povezava z vsemi notranjimi funkcijami. Pri vsem tem je treba upoštevati, da je tudi dvorišče bist-



Škica dvorišča z novim gostinskim objektom in prezentirano dvoriščno fasado Šivčeve hiše.

veni sestavni del Šivčeve hiše (z nekaterimi zelo kvalitetnimi arhitekturnimi enotami kot je že v začetku omenjeno renesančno arkadno dvorišče itd.), zato se bo morala tudi vsebina in oblika gostinske dejavnosti temu prilagoditi, prostor sam pa bi morali oblikovati tako, da bi bil obenem lahko namenjen tudi nekaterim bolj zaključenim in posebnim namenom (poroke, slovesnosti, itd.). Tak lokal, ki ga kljub turistično razvitemu področju še ni, bi bil prav v povezavi s turizmom lahko zelo uspešen, najbrž pa bi moral biti sestavni del neke večje enote.

Dela na Šivčevi hiši potekajo na ravni konservatorskih posegov, kar zagotavlja strokovno pravilnost obravnavanja stavbe. Če bo sprejet načrt obnove v čim krajšem času, bo mogoče že v prvi polovici letošnjega leta stavba prevzela vse svoje funkcije od poročne dvorane do galerije. Poseben, časovno še ne določen potek del je vezan na gostinstvo, kjer bo treba poiskati na podlagi vnaprej pripravljenih izhodišč in načrtov primerne investitorja, ki bi bil sposoben ne samo izvesti gradnjo novega objekta, ampak tudi organizirati poseben sistem delovanja lokala.

Šivčeva hiša je ob delni posodobitvi graščine prvi praktični primer, kako je mogoče v starem mestnem jedru Radovljice, ki ima sicer tako bogato, a z vseh vidikov skrajno neizrabljeno arhitekturno dediščino, s sodobnimi revitalizacijskimi posegi doseči povsem nove možnosti ne samo ohranjanja kulturnih spomenikov, ampak tudi njihove vključitve v sodobno okolje in življenje. Šivčeva hiša je seveda izjemen primer in kot tak tudi široka akcija, njeno pravilno vrednotenje in podpora, ki jo ima predvsem v domačem okolju pa je poročstvo, da bo mogoče v najbližji prihodnosti Radovljico kot celoto podobno obdelati, saj to po svoji kvaliteti vsekakor zasluži.

Peter Fister

OPOMBE

1) Izvleček je povzet po N. Šumiju, Arhitektura XVI. stoletja na Slovenskem, str. 147/148; Ljubljana 1966.

2) Dr. N. Šumi navaja možno letnico nastanka 1580 po sistemu obokov, odkritje fragmenta vhodnega portala, ki je bil identičen s tistim na župnišču, pa postavlja gradnjo po istem avtorju nekam v sredo ali drugo polovico 16. stoletja, torej v isti čas kot župnišče.

3) Tako mesto je bila Škofja Loka. V zadnjih letih odkrita in deloma obnovljena fasadna dekoracija ima svoj izvor verjetno v severnih deželah. Taka podoba mesta ji je dala tudi značilno ime »pisana Loka«, medtem ko je bil vtis v drugih mestih preprostejši. Ugotovitve izvirajo predvsem iz avtorjevih študij barvnih podob Kranja, Tržiča in Radovljice ter iz primerjav s podobnimi študijami M. Železnika v Škofji Loki.

4) Kos v Zgodovini Slovencev (Ljubljana, 1955, str. 231 in 305) navaja, da je bila radovljiska posest celjskih grofov »otok v posesti Habsburžanov«. Čeprav to velja za 15. stoletje, se najbrž sestava prebivalstva v mestu kasneje ni bistveno spreminjala.

5) Pavšlarjeva hiša je bila med drugim last bratovščine Rožnega venca (freska v notranjosti), kasneje pa skupna prodajalna kruha vseh kranjskih pekov (morda simbolično freska sv. Florjana na fasadi).

6) Danes prav tako zazidani portal iz zelenega kamna, izdelek črniške delavnice v tej steni je pozno-baročne oblike (18. stol.).

7) Ideja je povzeta po raziskavah meščanske arhitekture tega obdobja pri nas dr. C. Avguščina.

Sprehod po Prešernovem Kranju v letu 1975

»O, ko bi mi imeli Prešernov grob in toliko spominov na pesnika kot Kranj — potem bi iz našega štajerskega podeželskega mesteca znali napraviti pravcati slovenski Weimar (če bi pomislili na Goetheja in Schillerja) ali pa vsaj Salzburg (če bi pomislili na Mozarta).«

(Izjava gimnazijskega prof. dr. V. K. ob obisku neke dijaške skupine v Prešernovem spominskem muzeju v Kranju pred devetimi leti!)

To je res! Kranj je premalo prešernovski! Če se že ne da ukazati, da bi bil na vznotraj bolj kulturen, bolj sledeč Zupančičevemu geslu: »Ljubimo Prešerna!«, potem bi vsaj za zdaj, ko potrošniška družba še ne čuti lakote po lepoti in podobnih nerealnih stvareh, se vendarle že odločili, da bi Kranju dali vsaj po vnanjem prešernovski pečat.

To so znali napraviti Nemci s svojim Weimarjem, kjer družno spita velikana njihove književnosti J. W. Goethe (1749—1832) in F. Schiller (1759—1805) pa tudi Avstrijci s svojim Salzburgom, ki so ga vsega posvetili W. A. Mozartu, genialnemu komponistu, pianistu in dirigentu (1756—1791).

SPREHOD — PO PREŠERNOVIH STOPINJAH

Zapis bo seveda le nekaj literarni sprehod po Prešernovem Kranju — zato tu ne bo zadreg. Le-te pa nastopijo, ko želi neka skupina zahtevnejših prešernoljubov, da ji pokažeš kraje in hiše v Kranju, ki so bile v taki ali drugačni zvezi s pesnikom, v katere so v onih časih izpred 127 let vodile njegove stopinje.

Zatakne se že pri Stari pošti, ki je ni več. Brumni (ali pa nestrpni in nepoučeni) urbanisti so jo že pred leti zbrisali s kranjskih tal. Za njo vpraša večina dijakov, ki prihajajo prvič v Kranj. Saj imajo v šoli za obvezno čtivo nežnolepo novelo Avgusta Šenoce Nagelj s pesnikovega groba. Novela pa je še kako navezana prav na staro gostilno pri Stari pošti. Tudi Jalenove go-



Prešernova ul. št. 15 — pekarija in gostilna pri »Puščavniku«.

stilne ni več — pa toliko pripovedujemo mladini o Jalenu in njegovi ženi, ki sta bila bolnemu Prešernu v oporo prav ob smrtni uri, prej pa tudi ves čas v bolezni in celo rešitelja v njegovem obupu. Tudi stare furmanske krčme pri Bekselnu ni več — tudi tjakaj so pesnika kdaj pa kdaj vodile stopinje.

Nekaj pa je le ostalo, seveda po večkrat prezidano, spremenjeno, najčesče pa skazeno — skoro v vseh primerih pa skrajno zanemarjeno. Vedno me je bilo zato sram, kadar sem kako skupino vodil po Prešernovem Kranju. Posebno takrat, kadar v skupini ni bila le nekritična in nezahtevna šolska mladina, pač pa študentovske skupine z raznih jugoslovanskih univerz, slavisti iz tujih držav ali pa razne delegacije iz pobratenih mest iz tu- in iz inozemstva.

OD HIŠE DO HIŠE

No, pa pojdimo na to neprijetno pot še v tem zapisu! Hočeš nočeš moramo najprej spešiti po današnji Prešernovi ulici. Brez pločnikov, polno črnega prahu, skoro ves dan zastavljeno z dostavnimi tovornjaki. Resda polno lepih in manj lepih trgovinskih izložb, toda prašnih, zanemarnjenih fasad brez cvetja na oknih. In kot naj vrag vzame sleherni spomin na okupatorje, tako jim moram priznati, da so znali odločno pomesti s plankami nad vhodi v trgovine in druge lokale. Prisilili so lastnike, da so pritrdili črke firme na zid ali pa jih vsaj nanjo dali naslikati. Planke, ki jim umni trgovci pravijo celo »firme«, pa so dokaz slabega okusa, primerne kvečjemu pri kakih kulisah za kavbojske filme. Na fasado pritrdjena deska s kričevimi črkami vendar vso staro, častitljivo fasado kazi — mar to res nikomur ni nič mar. Torej Prešernova ulica v Kranju res ni lepa ulica — pa bi vendar morala biti najlepša! Če že nosi ime po prvaku slovenskih pesnikov...

In da bo mera polna, je v tej ulici najbolj skromna hiša, ki ima najbolj zaprašeno fasado — prav hiša Prešernove smrti!

No, radovednim sprehajalcem po pesnikovih stopinjah v Kranju, na kratko povem:

V to hišo (sedaj Prešernova ulica št. 7, prej Mesto št. 181) se je vselil naš pesnik ob koncu septembra l. 1846. Najel si je stanovanje v prvem nadstropju, kjer je živel v gospodinjstvu s sestro Katro in Andrejem Rudolfom (nezakonskim sinom pokojnega prijatelja Andreja Smoleta), ki mu je služil za pisarja v advokatski pisarnici. Le-ta je bila v drugem traktu hiše, s fasado na današnjo Tavčarjevo ulico (št. 8). Najbrž je Prešeren kot tudi njegovi domači pa tudi njegovi klienti uporabljal ta vhod v hišo. Kajti v pritličju hiše z vhodom iz današnje Prešernove ulice je bila v Prešernovem času kavarnica, ki jo je vodil Švicar Pua.

Lastnik hiše Franc Mayr, ki je Prešernu oddal vse prostore v prvem nadstropju, je moral biti dober srčen človek, saj vsa leta, kar je pesnik bival v hiši, ni prejel nobenega plačila na račun najemnine. Oglasil se je s terjatvijo šele po Prešernovi smrti. In še to le z delno vsoto, češ da mu je doktor s pravnimi nasveti že določen del dolga odslužil.

Druga stara kranjska hiša, v katero so gotovo najčesče vodile Prešernove stopinje, je bila v onih časih nastanjena z vrsto uradov; spodaj davkarija, v prvem nadstropju sodišče in okrajni komisariat; v kleti pa so bili menda celo zapori. V drugem nadstropju je bilo komisarjevo zasebno stanovanje.

Hiša stoji še danes. Ker je vogalna, ima dve oznaki: Titov trg št. 26 in Prešernova ulica št. 1 (prej je nosila tablico z napisom Mesto št. 130). Sedaj je v pritličju te včasih tako ugledne hiše trgovina Jugoplastike.

Semkaj je Prešeren najbrž prihajal vsakodnevno, saj so bili njegovi opravki tesno povezani s sodiščem. Prihajal pa je iz svoje pisarnice po ozkem takrat še nezazidanem prehodu med današnjima hišama v Prešernovi ulici št. 8 in 10. Bila je to pač bližnjica.

Tretja hiša, ki si jo velja ogledati, je bila nekdanja Kazina (hiša nosi danes tablico Titov trg št. 2). Poslopije je razsežno, četudi le enonadstropno. Posebno lep je portal z umetno kovanim balkonom nad vhodnimi vrati. Hiša je bila skoraj vedno v plemiških rokah (sprva Turjačani, potem brdski Egkhi, baroni Flödnigi, vmes se je v lastništvu zvrstilo nekaj meščanov, v Prešernovem času pa so bili hišni gospodarji Pagliaruzzi plemeniti Kieselsteini.

Kazino v Kranju so ustanovili po tujih zgledih. Bil je to nekaj družabni klub, v katerem so prirejali večerne zabave, upri-

(Nadaljevanje na naslednji strani)



Stamba v Kranju (sedaj Titov trg št. 25), v kateri je bilo v Prešernovi dobi okrajno sodišče in okrajni komisariat.



Titov trg št. 2, poslopije Kazine, pozneje Narodne čitalnice.

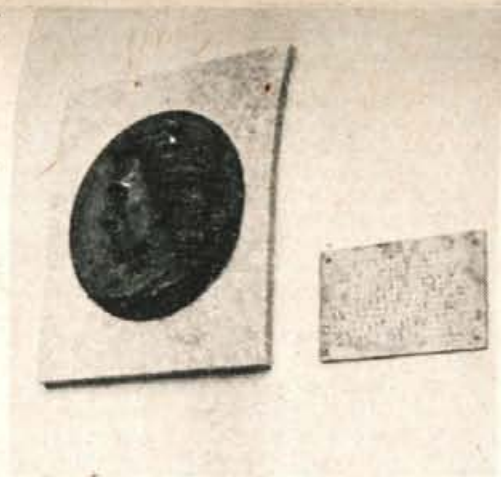
nico veliko rdečo vrtnico. In tako je nastala znana štirivrstičnica »Eno rož'co mi je dala, diši prav lepo...«

Stopimo še pred staro šolo (sedaj Cankarjeva ulica št. 2, prej Mesto št. 96). Dvonadstropna stavba, ki je še sedaj šola, je bila zgrajena v začetku 19. stoletja. Pred to šolo je hodil Prešeren, ki je imel nenavadno rad otroke, čakal ob koncu pouka šolarje, da jih je potem povabil v pekarno in slaščičarno pri »Puščavniku«.

To pa je hiša v Prešernovi ulici št. 15 — skoro nasproti hiše, v kateri je pesnik bival in tudi umrl. V slaščičarni je Prešeren otroke gostil in se šalil z njimi. Kdor je hitreje dobroto pojedel, bolj ga je Prešeren pohvalil.

Danes je v lokalu, ki se mu je še do nedavno reklo pri »Puščavniku«, trgovina s pecivom, čokolado in bonboni »Bonboniera« — torej skoro taka kot v Prešernovi dobi.

Drug tak lokal, ki je še ohranil svojo staro »dejavnost«, je danes imenovani »Prešernov hram« na Titovem trgu št. 14. V Prešernovi dobi je v tej gostilnici, ki stoji skoro tik pred vhodom v župnijsko cerkev, gospodaril Leopold Mayr. — Ohranjeno je šegavo sporočilo, da je ob nedeljah prav v tej gostilnici, pri mizi ob oknu posedal naš pesnik, tako da je videl, kdaj se maša začne in kdaj jo je konec. Dal je kakemu žejnemu gostu dvajsetico za pijačo, če je le



Spominsko obeležje, vzdano na pročelju Komende na Polzeli — tudi v Kranju bi bilo lahko tako!

In še eno od hiš, ki je vsaj rahlo povezana s spominom na pesnikove kranjske dneve, moramo imenovati. To je hiša na začetku sedanje Tavčarjeve ulice (št. 1). V njej je imel svoj lokal brivec (ki je bil hkrati tudi bruslač nožev in škarij). Menda je prihajal k njemu sleherni dan tudi naš Prešeren, da ga obrije. Saj pa je imel od doma do tja le nekaj korakov.

Tu pa je tudi ključ k onemu sporočilu Viljema Killerja, da »so Preširnu bile kakor malokomu znane vse tajnosti kranjskega mesta«. Saj še danes brivci svojim klientom marsikaj povedo...

SPOMINSKA OBELEŽJA

Lani so v pročelje Komende na Polzeli (Savinjska dolina) vzdali pesnikov bronast relief in ploščo s pojasnilom, da je v to poslopje prihajal mladi Prešeren obiskovat svojega starega strica Antona Muhovca.

Ali ne bi kazalo podobno označiti tudi vse one kranjske hiše, v katere so nekdanj vodile pesnikove stopinje? Bronasti reliefi so že v depozu Gorenjskega muzeja, le manjše plošče s primernim besedilom bi bilo treba še napraviti — in vzdati. Stroški majhni, učinek pa velik!

Ševeda bi kazalo, sedaj ko že govorimo o obeležjih, omeniti tudi Prešernov gaj z obema pesnikovima grobovoma in z grobom Ernestine Jelovškove pa še z Dolinarjevim pesnikovim bronastim poprsem v gaju. Toda ta snov je tako obsežna in zahtevna, da zasluži poseben zapis. — Prav tako tudi prizadevanja za postavitev Prešernovega spomenika v Kranju in njega realizacija. — Pa še Plečnikove zamisli o povečanju hiše pesnikove smrti in drugo njegovó delo (žal le okrnjeno) za Kranj — tudi ta pripoved zahteva obsežnejšo obdelavo.

Zato bodi sprehod po Prešernovem Kranju za zdaj končan — ali bo tak sprehod čez deset let kaj bolj spodbuden in manj medel kot je bil tale? Hiteli smo, da smo videli manj smeti, manj podrtij, manj zanemarjenosti in manj brezbriznosti. Na kako pozornost in pieteten odnos do spomina na pesnika — žal — nismo naleteli...

Črtomir Zorec



Stara Mestna hiša v Kranju. Na vogalu, pod pristreškom, je bila sredi preteklega stoletja stražarnica Narodne straže.

(Nadaljevanje s prejšnje strani)

zarjali igrokaze, gojili vokalno in instrumentalno glasbo. V Kazini so se sestajali prijatelji k pomenkom in tudi tuji ter domači časopisi so bili na voljo obiskovalcem.

Prešeren ni bil nikoli ljudomrzec. Zato se je tudi v Kranju udeleževal družabnih prireditev v Kazini. Posebno zato, ker je tu prišel v stik s prijatelji, s katerimi je lahko debatiral o politiki in o kulturi.

Tudi v kranjski grad Kieselstein (danes Dijaški dom poklicnih šol), sedaj Tomšičeva ulica št. 44 (prej Mesto št. 48) je prihajal Prešeren. Seveda bolj na obiske, kajti poznal se je z lastniki še iz Ljubljane, saj je bil nekaj časa kot gimnazijec celo domači učitelj Pagliaruzzijevih otrok.

Po tradiciji se je Prešeren udeležil tudi nekega bala (plesa) v tem gradu. Bilo je to v letu 1848. Ohranjeno je sporočilo, da mu je neka plesalka, ki se ji je pesnik vidno posvečal, ob koncu plesa zataknila v gumb-



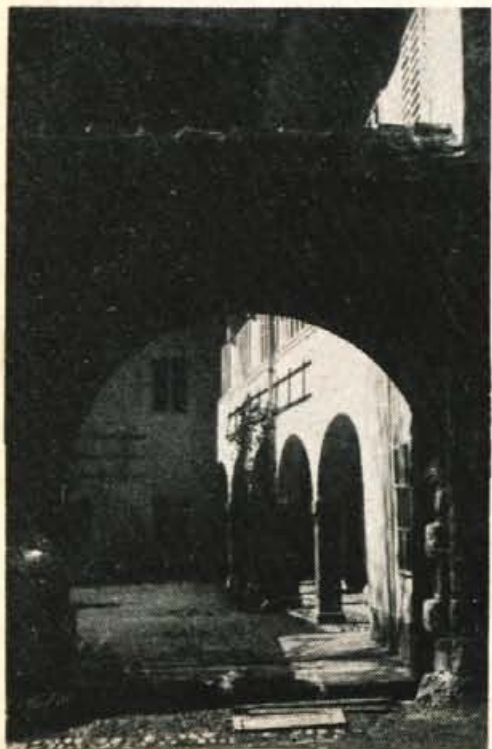
Tavčarjeva ul. št. 1, lokal nekdanjega Prešernovega brivca in kramljača.

ta šel namesto njega k maši. Prešeren je hudomušno rekel, da je vse prav, če je pri maši zastopan s plačanim namestnikom.

Prešernov hram je l. 1952 preuredil arhitekt-mojster Jože Plečnik, misleč, da bo postal to nekak kulturniški klub. Pozneje so opremo zamenjali, lokal pa spet spremenili v navadno gostilnico. Le izvsek, ki ga je zasnoval arhitekt in pa napis poleg vrat — to je vse, kar je ostalo od lepe zamisli.

Stražarnice »Nacionalne garde«, ki ji je kot vojaški sodnik (avditor) pripadal menda tudi Prešeren, ni več. Stala je na vogalu stare Mestne hiše (Titov trg št. 4), v kateri je sedaj urejen Gorenjski muzej.

Ta nekdanja stražarnica »Narodne straže«, če jo po naše imenujemo, nam postane kako ljuba, ko zvemo, da sta prav v njej »gardista« Viktor pl. Vest in gradbeni inženir Franc Potočnik (oba vdana pesnikova častilca) nekega večera ob koncu marca 1848 občuteno zapela Prešernovo podoknico Luna sije, kladvo bije. Melodijo za pesem je oskrbela Viktorjeva sestra Marija pl. Vest. Pesem je ganila vse prisotne in posebno pesnika samega, ki je bil tedaj tudi navzoč. Pesem je zbudila v njem grenke spomine na neuslišano ljubezen do Julije. Sporočilo še pravi, da je čustveno pretreseni pesnik ihtoč zbežal v noč...



Vhod v kranjski grad Kieselstein.

SNOVANJA — posebno kulturno rubriko Glasa urejajo: Jože Bohinc, Janko Krek, Andrej Pavlovec (likovna umetnost, umetnostna zgodovina, arhitektura, urbanizem), France Pibernik (leposlovje, literarna zgodovina), Tone Pretnar, Niko Rupel, Albin Učakar (odg. urednik), Črtomir Zorec (kulturna zgodovina), Olga Zupan (zgodovina, arheologija, etnologija, spomeniško varstvo).